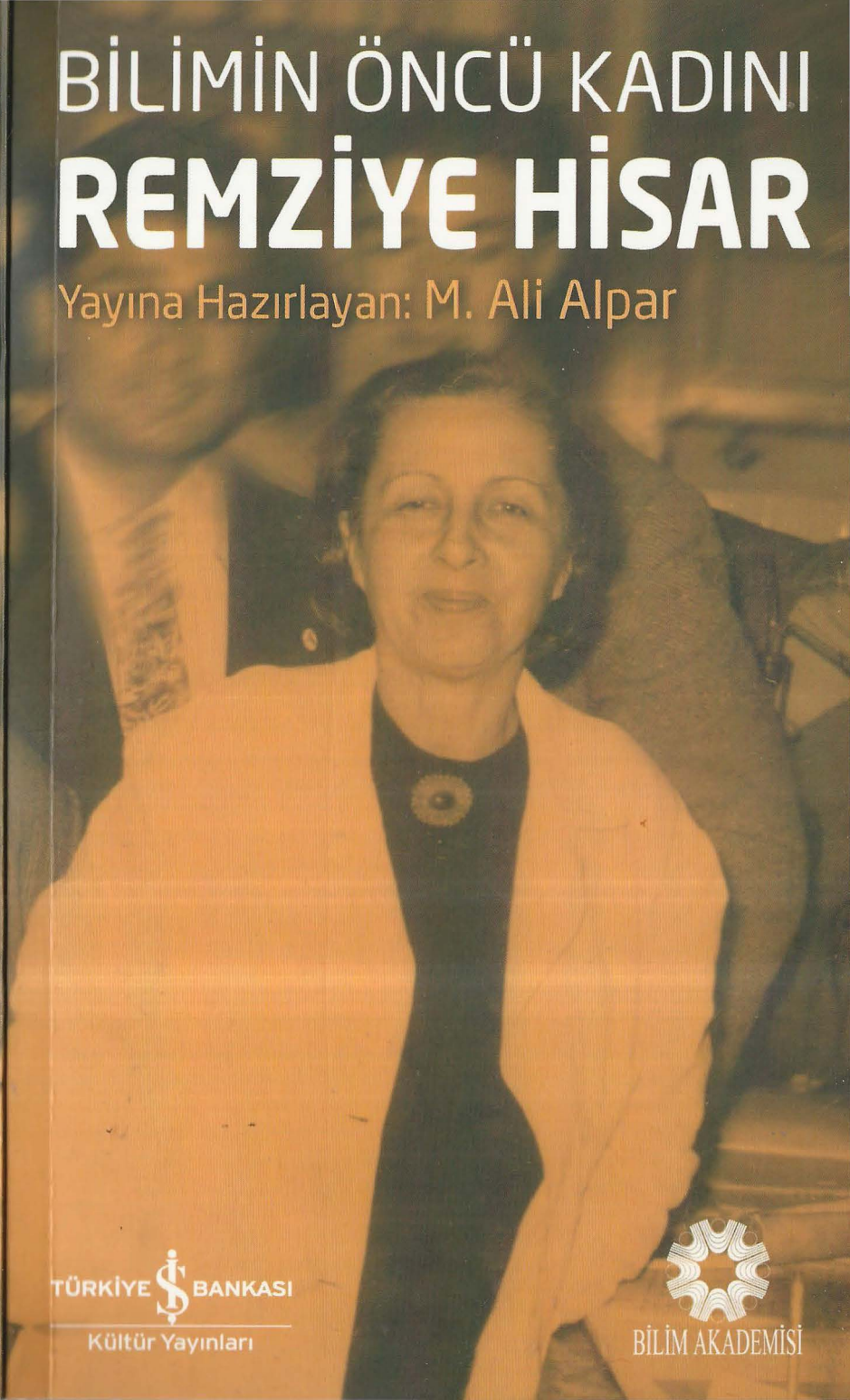
BİLİMİN ÖNCÜ KADINI
REMZİYE HİSAR

Yayına Hazırlayan: M. Ali Alpar

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

BİLİM AKADEMİSİ

BİLİMİN ÖNCÜ KADINI **REMZİYE HİSAR**
Yayına Hazırlayan: M. Ali Alpar

Genel Yayın: 4417

BİLİM AKADEMİSİ SERİSİ - 1

BİLİMİN ÖNCÜ KADINI
REMZİYE HİSAR

YAYINA HAZIRLAYAN
M. ALİ ALPAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2019
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
CUMHUR ÖZTÜRK

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: ŞUBAT 2019, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-735-6

BASKI
DÖRTEL MATBAACILIK SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
ZAFER MAH. 147. SOK. 9-13A
ESENYURT İSTANBUL
Tel: (0212) 565 11 66
Sertifika No: 40970

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Bilim Tarihi

bilimin öncü kadını remziye hisar

Yayına Hazırlayan: M. Ali Alpar

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Bakmak, Görmek, Anlamak İçin Bilim

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın bu serisi Bilim Akademisi üyelerinin yazdıkları veya onlar tarafından seçilen kitaplardan oluşuyor.

25 Kasım 2011'de kurulan Bilim Akademisi Türkiye'nin önde gelen bilim insanlarını Liyakat, Dürüstlük ve Özgürlük ilkeleri temelinde bir araya getirir. Bilim Akademisi üyeleri, liyakat ilkesi çerçevesinde bilime katkıları ciddi bir hakemlik süreciyle değerlendirilerek seçilirler. Bilim Akademisi bağımsız bir akademi olabilmek için dernek olarak kurulmuştur. Kamu desteği almadan tamamen sivil toplum bağışları ve üye aidatları ile çalışmaktadır.

Günümüzde dünya akademileri bilimi ve araştırmayı genç kuşaklara tanıtmak, onları teşvik etmek için çeşitli programlar yürütüyorlar. Bilim Akademisi de genç bilim insanlarının araştırmalarını desteklemek üzere 2013 yılından beri her yıl yaklaşık 40 genç akademisyene iki yıllık araştırma desteğinden oluşan BAGEP ödülü veriyor. Türkiye'de ilk defa bu çapta bir bilimsel destek programı tamamen sivil toplumdan kişi ve kurumların bağışlarıyla yürütülüyor. Bilimi topluma anlatmak ve gelişmelerin anlaşılmasını, keyifle izlenmesini sağlamak için de çalışıyoruz. Bu bağlamda Bilim Akademisi'nin sarkac.org popüler bilim portalındaki yazı, podcast ve videoların yanı sıra aylık popüler bilim konferansları ve 2016'dan beri uluslararası

düzeyde sunduğumuz Yılın Konferansları ve sosyal medya tanıtımlarıyla da kamuoyuna, özellikle gençlere ulaşmayı hedefliyoruz. Popüler bilim etkinliklerine bir akademi olarak katkımız bilimdeki gelişmeleri uzmanlar tarafından hazırlanmış güvenilir bir içerikle sunmamız. Aynı zamanda keyifle okunabilecek popüler bir üslup oluşturuyoruz.

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Bilim Akademisi serisi de bilimi toplumla kaynaştırma çabalarımızın bir uzantısı. Hedefimiz, kimi zaman Bilim Akademisi üyelerinin kaleme aldığı kimi zaman da yine üyelerce belirlenecek çeviri eserlerle kamuoyunu ilgilendirecek konulara, teknik ve didaktik olmayan bir üslupla ışık tutmak. Bu yeni pencereyi bizim için açan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Müdürü Ahmet Salcan'a, titiz ve çalışkan seri editörümüz Cumhur Öztürk'e, Bilim Akademisi editörümüz Dr. Defne Üçer Şaylan ve ofis yöneticimiz Maral Yağyazan'a, katkıda bulunan Kültür Yayınları çalışanlarına ve Bilim Akademisi üyelerine teşekkürler. Keyifli okumalar dileğiyle.

M. Ali Alpar, Başkan, Bilim Akademisi

Eski Otağtepe Sokak 17 numaralı evde Remziyanım

Tanımakla mutlu olduğunuz, dünyanızı renklendiren, zenginleştiren, onları tanıdığınız için kendinizi şanslı saydığınız insanlar vardır. Benim için Remziyanım onların başında gelirdi. Beni ona tanıştıranlar da yine aynı şekilde benim kuşağımdaki genç fizikçileri ve çevrelerindeki diğer öğrencileri derinden etkilemiş iki kişi, gelini Suha Gürsey ve oğlu Feza Gürsey.

Feza Bey'le Suha Hanım, Amerika'da da Türkiye'de de, nerede olsalar evlerini gençlere ve birçok ilginç insana açarlardı. Amerika'dan İstanbul'a her yaz geldiklerinde de bizler onları kaldıkları aile evlerinde ziyaret ederdik, o evler de bize açılırdı. Ben Remziyanım'ı ve kız kardeşi Mihri Hanım'ı Anadoluhisarı'nda, Otağtepe Sokak 17 numaralı evlerinde Feza Bey'le Suha Hanım'ı görmeye geldiğimde tanıdım, 1980'lerde. Olağanüstü hayat hikâyesinden küçük kesitler duymaya başladım. Fırsat bulup sorarsanız anlatırdı. Sonra kışları Feza Bey ve Suha Hanım yokken de arada bir Remziyanım'ı ziyaret etmeye başladım, 80'lerin sonlarına doğru. Mihri Hanım ölmüştü, Remziyanım yardımcısıyla eski aile evinde yaşamaya devam etti ömrünün sonuna kadar. Galiba 1990 yılında kendisiyle konuşmalarımızı kaydetmemi kabul etti. Hatta daha önceleri bana ve başkalarına, kendi çocuklarına da izin vermediği bu kayıt

işini sanki son yıllarında kendisi istedi. Ne kadar da iyi etmiş. 1992 Nisan'ında oğlu Feza Gürsey öldü. Kendisinden gizlenen bu yokluğu sezdi Remziyanım, birkaç ay sonra onu da kaybettik.

Bu kitaba dökülen kayıtlarda daha çok eğitim ve meslek hayatını, araştırmalarını, Türkiye'de bilimsel araştırma yapan ilk nesilden birkaç insandan biri olarak karşılaştığı zorlukları anlattı. Daha özel konular olduğunda teybi kapattırdığı da oldu. Remziyanım'ın anlattığı gibi 1933 Üniversite Reformu'nun öncesinde Darülfünun'da pek araştırma yapan yoktu. Sonrasında kurulan yeni üniversitede de Remziyanım gibi tek tük, yurtdışında doktora yaptıktan sonra Türkiye'de araştırma yapmaya çalışan ilkler vardı.

Bu konuşmalar Remziyanım'ın doğup büyüdüğü, 19. yüzyıldan gelen ahşap eski İstanbul evinde oldu. Eve sürgülü eski bir tahta kapıdan girilirdi. Birkaç basamak inerek çimento tabanlı bir taşlığa, oraya açılan eski taş tezgâhlı, bir köşesinde su küpünün durduğu bir mutfağa ve bir kenarda sedirin üstünde kedilerin uyukladığı bir küçük oturma odasına ulaşılırdı. Kahverengi boyalı tahta merdivenlerden üst kata çıktığınızda eski koltukların, sehpaların, duvarda Feza Bey'in gençken yaptığı olağanüstü resimlerin, kardeşi Deha Hanım'la ikisini ilk gençliklerinde karşılıklı otururken profilden siluet olarak gösteren siyah beyaz bir fotoğrafın bulunduğu iç içe oturma odaları vardı. Burada Remziyanım'la yan yana oturup konuşurduk. Remziyanım yaşla büsbütün ufalmış, kahverengi veya gri renklerde çiçekli bir basma elbise ve hırkası içinde pırıl pırıl zihni ve hafızasıyla, yavaş yavaş, kısık bir sesle anlatırdı.

Evin bir de yüksekçe duvarlarla çevrili bahçesi vardı. Öyle çimli, bakımlı bir bahçe değil, toprağı biraz inişli yokuşlu, otların arasında çok güzel çeşitli meyve ağaçlarının bulunduğu, gölgeli, sakin, görmüş geçirmiş bir bahçe. Burada gölgeye kurulan masada Remziyanım'ın kız kardeşi,

Haydarpaşa Lisesi'nde öğretmenlikten emekli Mihri Hanım misafirlerine beğendili tavuk sunardı.

Bu ev ve bahçe, ailenin, eski İstanbul'dan süzülmüş, bilge kadınların hatırasını taşıyan kültürünü ve hayatını yansıtırdı. Bu evde yetişmiş iki nesil, Remziyanım, oğlu ve kızı, bilim eğitimi görmüş, bilime olağanüstü katkılarda bulunmuştu. Remziyanım'ın bir bilim kadını olarak hikâyesini okuyacaksınız bu kitapta. Gençliğinde kitaplarda bilime katkıda bulunmuş tek bir Türk ismine rastlamamış olmasının onu bilime çektiğini, bu eksiği doldurmak istediğini okuyacaksınız. Tabii bilime karşı gerçek bir merakı da varmış, çözmek istediği problemleri görüyormuş. Kendine güven ve inatla, yaratıcı zekâsıyla ve çok çalışıp didinerek, Türkiye'de kendi neslinde öncesi olmayan bir işi, araştırmayı, akıntıya karşı tek başına sürdürmeyi, özgün sonuçlarını yayınlayarak dünyaya duyurmayı başarmış bir büyük insan.

Remziyanım kendi çağının İstanbul'unda sanat ve edebiyat dünyasında önemli kişileri de tanırmış, onlarla ahbaplığı varmış. Bilimin dışında da yaratıcılığını burada örneklenen bir şiiriyle göreceksiniz. Kendi özel dünyasıyla, Feza Bey'in doğumuyla ilgili içten ve duygulu, ama hiç de amatörce olmayan şiirini, hece vezniyle ve serbest vezinle yazılmış güzel şiirlerinden bir örnek olarak okuyacaksınız.

Yaptığımız konuşmaların bantlarından alıntılara dayanan bir Remziyanım hikâyesi 1995'te Füsun Çiçekoğlu (Oralalp) tarafından TÜBİTAK *Bilim ve Teknik* dergisinde yayınlandı. Remziyanım'ın hayat hikâyesi bu yazıyla ilgi çekti, başka yerlerde de yazıldı, yayınlandı. Ama söyleşinin tam kaydı ilk kez geçen yıl, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın Bilim Akademisi serisi için metne döküldü. Metin üzerindeki titiz çalışması, kaynakları tamamlaması için editörümüz Cumhur Öztürk'e ve son aşamada Remziyanım'ın İTÜ'deki doktora öğrencilerinin izini bulan dostlarım Ersin ve Mine Yurtsever'e çok teşekkürler.

Prof. Dr. Remziye Hisar 1991 yılında çağdaşı matematikçi Prof. Ratıp Berker ile birlikte TÜBİTAK Hizmet Ödülü'nü aldı. Gözümün önündeki resimde Remziyanım, Ratıp Bey ve yine çağdaşları Cahit Bey (Prof. Cahit Arf), üç genç ihtiyar, törenin yapıldığı İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki amfide yavaş yavaş merdivenlerden çıkıyorlar.

M. Ali Alpar, 8 Kasım 2018

M. Ali Alpar: *Remziye Hanım, âdet olduğu üzere sizi tanımakla başlayalım. Nerede doğdunuz, çocukluğunuz nasıl geçti?*

Remziye Hisar: Üsküp'te doğdum. Babam orada on sene müddetle istihkâm binbaşısıydı. Eskiden taşraya giden zabitler, tanıdıkları yoksa oralarda uzun seneler kalırlardı. Babam da böyle, önce yedi sene Yemen'de, sonra on sene Üsküp'te yaşadı. Ben de onun memuriyeti sırasında Üsküp'te 1318 senesinde[1] Saat Bayırı'ndaki kiralık bir evde doğmuşum. İstanbul'a Meşrutiyet ilanından bir sene sonra geldik. Etyemez Mahallesi'nde, tren yolunda büyükannemin evine misafir olduk. O sırada Aksaray'da bulunan Rehber-i Saadet isminde hususi bir mektebe yazıldım. Fakat o mektepte, dayımın kızlarıyla beraberdik; dayımın küçük kızı, muallime hanımın yüzünde çiçekbozuğu görünce "Sizin evde cibinlik yok mu?" dedi ve müthiş bir dayak yedi. Bunun üzerine ücreti peşin verildiği halde o mektebi bıraktım ve Davutpaşa'da Nazperver İnas İptidaisi denilen bir mektebe yazıldım. Orası, şimdi zannediyorum imam hatip okulu olan bir bina. Orayı bir senede bitirdim ve ilk şahadetnamemi aldım. Üç senelik iptidai mektebi şahadetnamem, onu çok severdim.

— *Kaç yaşındaydınız?*

1 Kayıtlara göre Remziye Hisar'ın doğum tarihi miladi takvime göre 1902 yılıdır.

R.H.: Dokuz. Sonra babam Kavaklar'a tayin olundu. Karadeniz Boğazı mevki müstahkem kumandanı oldu. Biz de oraya taşındık. Bu sıralarda Kavak'ta hiç mektep yoktu. Annem de beni vapurla Sarıyer'e göndermeye razı değildi. Bundan dolayı Anadoluhisarı'na taşındık. Anadoluhisarı'nda halen mektep olan yerde, bir ahşap binada İttihat Terakki Mektebi diye hususi bir mektep vardı, oraya kaydolundum. Çocukluğumdan beri galiba biraz haristim, hep birinci olurdum. Bu mektepte de birinci olacağımı umarken mektep müdürünün yeğenini birinci, beni ikinci yaptılar diye o mektebi bıraktım ve karşımızda bulunan Emirgan İnas Rüştiyesi'ne kaydolundum. Emirgan Rüştiyesi'nde Lütfiye Nigar Hanım isminde bir Türkçe hocamız vardı, öldüyse rahmetle anarım, Türkçe diye ne öğrendimse bu hocamdan öğrendim. Fevkalade iyi bir hocaydı. Fakat bir müddet sonra müfettişler lehinde çok rapor yazdığı için Lütfiye Nigar Hanım'ı Emirgan'dan alıp İstanbul Darülmuallimatı'na[2] tayin ettiler. Onun arkasından ben gözyaşları döktüm ve annemi zorlayarak Lütfiye Nigar Hanım'ın arkasından Çapa Darülmuallimatı'na gittim. Ancak ailem beni leyli[3] vermeye razı olmuyordu. Her gün Anadoluhisarı'ndan Çapa'ya gidiyordum. Buna vücudum bir ay dayandı ve doktor tahsilime devam etmeme mani oldu. Evde mütemadiyen ağlıyordum. Çünkü okumayı çok severdim. Nihayet annemi razı ettim, leyli olmama müsaade eder göründü. Onun fikri şuymuş: Leyli olacaklardan kefalet isterler, biz de kefil bulamadık deriz, bu suretle onu vazgeçiririz. Gittik mektebe, sene başıydı. Müdire hanıma, "Ben leyli olmak istiyorum," dedim. Müdire hanım, ben ona nehariliğim[4] zamanında bir ay iyi tesir bırakmışım ki, "Sana ben kefil olurum. Eşyanı topla, pazartesi günü gel,"

2 Kız öğretmen okulu.
3 Yatılı.
4 Gündüzlü.

dedi ve böylece Darülmuallimat'a girdim. Beş sene orada okudum ve ihzari kısmından, yani o zaman Darülfünun'a hazırlamak üzere teşkil edilmiş olan iki sınıflı bir teşkilattan 1919 senesi 15 Temmuz'unda birincilikle mezun oldum.

— Darülmuallimat'ta fen dersleri ve matematik olarak ne okudunuz?

R.H.: Fen derslerimiz son derece zayıftı. Sebebi şu: Birinci sınıftayken gayet iyi bir fen hocamız vardı, Yusuf Ragıp Bey. Fakat bir gün müfettişle münakaşa etti ve istifa edip gitti. Ondan sonra fen dersleri uzun müddet boş kaldı. Çünkü birtakım şartlar aranıyordu; gelecek adamın yaşı, orta yaştan yukarı olması lazımdı vesaire. İki üç sene diyebilirim, fizik ve kimya derslerimiz hemen hemen boş geçti. Son senelerimizde Doktor Sabri Bey isminde bir zatı tayin ettiler. Gayet vazifeye bağlı olan Doktor Sabri Bey, pedagojik bakımdan biraz bizim üzerimizde, çok tafsilatlı bir ders veriyordu. Mesela bir beyin hücresini bir ayda anlatırdı. Matematik derslerimiz çok iyiydi. Riyaziye[5] hocamız, sonra Sivas mebusu olan Rahmi Bey[6], gayet iyi bir hocaydı ve ben matematikte de sınıfın iyilerindendim. Kendimizden küçük sınıflara gidip hendese[7] ve hesap dersleri verdirirlerdi bize. Mektebimde çok şımartıldım. Bir misafir geldi mi imtihanlara sokarlardı; iki üç defa imtihana girdiğimi bilirim. Mektebimde çok el üstünde tutuldum ve onun için mektebimin sevgisini hiç unutamam. Mezun olduktan sonra Darülfünun'un kimya şubesine yazıldım. Sebebi de şu: Fen derslerinde daima, kanunlarda olsun diğer şeylerde olsun, hep yabancı isim olması, bir tek Türk adı olmaması beni kahrederdi. Sanki o eksiği ben tamamlayacakmışım zannederdim. Tabii çocukluk. Yerebatan'daki kimya şubesine başladım.

---

5 Matematik.

6 Abdürrahman Rahmi Katoğlu (1878-1934). Osmanlı Meclisi Mebusan III. Dönem Sivas mebusluğu, TBMM II., III. ve IV. Dönem Sivas milletvekilliği yapmış, Yüksek Muallim Mektebi mezunu eğitimci.

7 Geometri.

— Kimya şubesinde başka hanımlar var mıydı?

R.H.: Hanım öğretmen yoktu ama öğrenci vardı. Biz üç hanım öğrenci ayrı ders alırdık. Bakın bir iki yerde kafes arkasında diye söylediler; bu doğru değil. Kafes mafes yoktu. Ayrı saatte bize ders verirlerdi. Hoca da Ligor Bey[8] isminde bir zattı. Anorganik kimya dersi verirdi. Zihni Bey isminde bir asistan da tüplerde numuneleri verirdi. Böyle iki ay kadar kimya şubesine devam ettim.

— Zihni Bey'in yaptığı laboratuvardı?

R.H.: Laboratuvar, evet.

— Kimya bölümünde üç hanımdınız. Peki, kaç erkek talebe vardı?

R.H.: Erkekleri görmüyorduk.

— Ama sayıca daha fazlaydı herhalde.

R.H.: Tabii. Onlar kalabalıklardı. Mehmet Ali Kâğıtçı'lar[9] filan o sıralarda çıkmışlar galiba, ilk mezunlar. Sonra o sıralarda, her genç kıza olduğu gibi, bana da talipler zuhur etti. Ben daima reddediyordum. Okuyacağım, evlenmeyeceğim diyordum. Annem katiyen beni zorlamıyordu. Fakat babam bir gün, "Bana bak kızım, sen baron kızı değilsin. Ben ölünce ne yapacaksınız? Ne demek bu? Evlenmeye mecbursun, bunların birini seç," deyince çok üzüldüm. O üzüntüyle mektebe gittim. Arkadaşlarım "Biz müdür beyle birlikte Bakü'ye gidiyoruz," dediler. Bakü kelimesini ilk defa duymuştum. "O neresi?" dedim. "Bu yeni bir Türk devletiymiş. Azerbaycan devletinin merkeziymiş, Avrupa gibi bir şehirmiş. Biz bütün sınıf, müdür beyle Bakü'ye gidiyoruz. Sen de gel," dediler. Eve geldim. Annemden izin istedim. Annem çok kırıldı bu kadar uzak bir yere gitmek istememe. "Ne

8 Ligor Taranakidis (1875-1956). 1897 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den eczacı olarak mezun olmuş, 1919 yılında Darülfunun Fen Fakültesi'nde başladığı hocalık görevini 1933 yılına dek sürdürmüştür.

9 Mehmet Ali Kâğıtçı (1899-1982). Türkiye'nin ilk kâğıt fabrikası olan İzmit Sümerbank Selüloz ve Kâğıt Fabrikası'nın (SEKA) kurucusu ve ilk müdürü.

yapalım, biz bilemeyiz, cahiliz, sen daha iyi bilirsin," dedi ve bana gücendi. Ben de bunu yarı bir muvafakat gibi alarak gideceğimi söyledim. Ben böylece Bakü'ye gitmek üzere hazırlanırken birçokları vazgeçtiler. Kala kala beş arkadaşla Türkçe hocamız Sarıklı Vehbi Efendi bizimle vapura bindi.

Remziye Hisar gençlik yıllarında.

— Tek hanım siz misiniz?

R.H.: Beş hanımız, bir tek Sarıklı Hoca var. Halbuki bütün sınıf ve müdür gelecekti. Hepsi son zamanlarda vazgeçtiler.

— Ama kimya şubesinde üç kişisiniz; bu bütün Darülfünun ekibi mi?

R.H.: Kimya şubesinden değil ötekiler. Yani Bakü'ye gidenlerin hepsi kimya şubesinin talebeleri değil. Ötekiler başka mekteplerde çalışan arkadaşlardı. Bir tanesi bizdendi, sınıf arkadaşım Nadide. Benden bir sınıf küçük Hacer, Rabia ve Seniye. Fakat bu seyahat çok fırtınalı başladı. O sırada Karadeniz'de fırtınadan on vapur batmış. Biz Zonguldak'ın önünde dört gün sallandık, limana giremedik. Dördüncü gün sonunda limana girebildik. Seniye o kadar korktu ki inip İstanbul'a döndü. Biz geriye dört arkadaş ve hocamız Vehbi Efendi ile Batum'a doğru hareket ettik.

— Batum'da Türk sefaretine mi gideceksiniz?

R.H.: Hayır, Azerbaycan sefaretine. Türk sefareti yok Batum'da.

— Peki, oraya ne yapmaya gidiyordunuz? Yani öğretmenlik mi yapacaktınız?

R.H.: Bakü Darülmuallimatı'na öğretmen, bu laf da yok ya işte, muallime olarak gidiyoruz.

— Böylece Darülfünun'da kimya tahsili yapmaktan vazgeçmiş oldunuz.

R.H.: Vazgeçtim. Daha doğrusu, ben evlenmekten kaçtım. Batum'a indik, karşılayan kimse yok. Hoca Vehbi Efendi indi, ben bir bakayım dedi. Vapur boşaldı, bizden başka kimse kalmadı. Vapurda Niko Efendi isminde bir Rum tüccarla yolculuk etmiştik. Gayet nazik bir adamdı, bizimle çok terbiyeli alakadar oldu. Çıkmış bakmış ki hoca hiç aldırmıyor, bir tarafa gitmiş. Bu Niko Efendi bir kayık tutmuş, parasını vermiş, "Gidin," demiş, "bu vapurda dört tane çarşaflı Türk kadını var, alın getirin." Hiç unutamam Niko Efendi'yi. Bir kayıkçı geldi, bağırdı "Burada Türk müellimeleri varmış," diye. "Biziz," dedik. Böylece Batum'a indik. Biraz sonra Hoca Vehbi Efendi'yi gördük. "Kimseyi bulamadım," dedi, "Azerbaycan sefaretine gittim. Orada da kimse şimdilik pek görünmüyor." Birçok hikâyelerle bir lokma bir şey yedikten sonra Azerbaycan sefaretine gittik. Orada hiç de umduğumuz gibi karşılanmadık. Her odadan bir hanım başı çıkıyor, bizimle alay ediyorlardı. Çok üzüldük. Azerbaycan sefiriymiş, bize baktı "Men özüm bunların kaazlarını kayırıram. Akşam Hikmet Bey'le giderler," dedi. Hiçbir şey bilmiyorduk; ne oranın parasını anlıyorduk, ne otelden haberimiz vardı. Vehbi Efendi hiçbir işe yaramıyordu, bizi bırakıp gitmişti.

— Bu sefirin söylediği şey ne manaya geliyor?

R.H.: Ben, men derler onlar, bunlar da biz, kaazlarını evrakını kayırıram, lazım gelen evrakı yok daha. Akşamüstü bir zat geldi, baktık Türkiyeli bir Türk, Hikmet Bey isminde. Oradaki İslam Mektebi müdürüymüş. Sefir, "Bunları al, sizin eve götür," dedi. Şimdi Batum'da, gece yarısı, karanlıkta, hiç tanımadığımız bir erkeğin arkasında bir yere gidiyorduk. Belki yarım saat kadar yürüdük. Batum'da yerler bütün çakıl taşı. Devamlı yağmur yağdığından çamur olmaması için Ruslar çakıl taşları döşemişler yerlere. Taşlara çarpa çarpa bir hayli yürüdükten sonra bir yere geldik,

merdivenden çıktık. Ne olacağız, bizi ne karşılayacak, hiç bilmiyorduk. Kapı açıldı, "Buyurunuz refikam[10] Leman'la[11] tanışınız," dedi bizi getiren zat. Büyük bir nefes aldık. Karşımızdaki de İstanbullu bir hanımdı. Karı koca onlar Batum'da İslam Mektebi diye bir mektep açmışlar. Bir müddet sonra içeri girdik. Semaver kaynıyordu. Sıcak bir odaydı. Duvarda bütün hisarların resimleri vardı ve biz sükûnete ermiştik. Bir de nişanları üstünde, çar ordusunun bir miralayı vardı. Gayet iyi Türkçe konuşuyordu: "Bana deselerdi ki bundan birkaç sene evvel, iyi aile kızlarından ibaret Türk hanımları gelecek, buralarda çalışacak, inanmazdım. Şimdi gözlerimle gördüm, artık anlıyorum ki bu memleket hiçbir zaman batmayacaktır." Biz de çok iftihar ettik. Ertesi gün Hikmet Bey biletlerimizi aldı. Vehbi Hoca gene hiçbir işe yaramıyordu, onun işini de gördü ve bizi trene koydular. Üç gün süren bir seyahatten sonra Bakü'ye indik.

— Şimdi bu Rus miralayına tuhaf gelen durum, yani iyi aile kızı, birkaç tane İstanbullu hanımın çalışmak üzere böyle bir seyahate çıkmaları, size tuhaf gelmemiş miydi? Olabilecek bir şey gibi mi görünüyordu, yoksa içinizde bir korku var mıydı? Etraftan nasıl karşılandı? Mesela babanızın tepkisini anlatmadınız, diğer hanımların aileleri yahut?

R.H.: Diğer hanımlardan aileleri, babaları olan yoktu. Ben de aslında vapura binene kadar bunu hakikat sanmıyormuşum. Beni babam değil, annem yolcu etti. Eğer vapura bindiğim zaman dön deseydi, dönerdim. O zaman içime müthiş bir korku geldi. Nereye gidiyorum? Büyük bir macera, çünkü o sırada Denikin[12] orduları yürüyor Kafkasya'ya. Ermeniler bir taraftan yürüyor. Ölüme gidiyorduk. Nasıl bu deliliği yapmışım bilmem, yani hâlâ şaşarım.

---

10 Leman Hanım, Hikmet Bey'in eşi değil kız kardeşidir.

11 Leman Aydemir (1905-2001). Şevket Süreyya Aydemir'in eşi.

12 Anton Denikin (1872-1947). 1919 yılında Kafkasya'nın kuzeyini kontrolü altına almış Beyaz Ordu komutanı.

— Annenizle sonra konuştunuz mu, o neden dön dememiş? Hakikaten size, bırakayım gitsin diye gönülden izin vermiş mi, yoksa nasıl olsa müdahale etsem yine gidecek diye mi korkmuş?

R.H.: Onu dinlemeyeceğimi biliyormuş. İsyan edersem ona tahammül edemezdi. Ama annem daima benim okuma isteklerimi yerine getirmiştir. Çünkü ona "İmam-ı Azam Ebu Hanife çocuğunuz hocasını beğenmezse ısrar etmeyin, değiştirin dermiş," diye söylerlermiş. Ben bu hocayı beğenmedim, falan kelimeyi yanlış söyledi derdim, mektep değiştirirdim.

— Peki, bu Vehbi Efendi, sizin önünüze düşüyor, böyle bir yolculuğa çıkıyor. Burada inisiyatif Vehbi Efendi'den mi geldi, yoksa resmi bir temas var mı? Yani okul idaresine bize öğretmen gönderin diye bir talep var mı?

R.H.: Var. Önce herhalde resmi talep olmuş, hepsi razı olmuşlar; fakat sonra tehlikeleri öğrenince herkes vazgeçmiş. Bir Vehbi Efendi vazgeçmedi.

BİLİNMEZE YOLCULUK

— Tren yolculuğunu anlatıyordunuz.

R.H.: Trene bindik ve üç gün üç gece süren, ne kadar uzun sürmüş, tren seyahatinden sonra Bakü dediler indik. Baki derler, Bakü demezler. Bize kız mektebine gideceksiniz demişlerdi. Arabacılara söylüyoruz, bizim laflarımızı pek anlamıyorlar. Bir tanesi, "Men özüm başa düşmüşem, men gabahdan giderim, sen daldan gel," dedi. Kabak, sonra öğrendik ön demekmiş; dal da arka demekmiş. İki arabaya ayrıldık. Hakikaten bizi kız mektebine götürdüler. Kız mektebinin önünde bizden evvel giden gruptan çarşaflı bir hanımla karşılaştık. "Aman efendim," dedi, "nerede İstanbul'daki davetler? Bunlar çok müstağni[13], bize adeta hakaret ediyorlar."

13 İlgi, alaka göstermeye tenezzül etmeyen, umursamaz, kayıtsız.

— Sizden önce giden kaç kişi var o grupta?

R.H.: Bizden evvel gidenlerde üç hanım ve belki yirmiden fazla erkek varmış. Erkekler darülmuallimin, yani erkek öğretmenlerin binasında misafir ediliyorlarmış. Bu hanım da kız mektebinde kalıyormuş, fakat çok fena muamele ediyorlarmış. Hakikaten bizi de hiç iyi karşılamadı o kız mektebinin müdiresi hanım. "Bir bey gelecek. Sizi alıp maarif vekiline götürecek," dedi. Biraz sonra sakallı bir bey geldi. İsmi İsa Bey Aşurbeyov[14]. "Azerbaycan'ımıza hoş geldiniz. Sizi alıp şimdi maarif nazırına götüreceğim," dedi. Ortalık kar içindeydi, bir metreye yakın kar vardı. Şehrin fevkalade güzel olan parkından geçtik. Geçerken ayağım kaydı, fena halde düştüm. Bereket versin, işte o zaman çarşafımız var, başım taşa filan gelmedi. Biraz sonra nazır beyin huzurundaydık. Nazır bey söze şöyle başladı: "Men özüm, özür dilerim ki, men özüm Ezerbaycan lehçesiyle danışıram. Siz Kafkas'ta hiç zat yoktur sanmayın. Kafkas'ta yahşi pidagoglarımız, yahşi psikologlarımız vardır." En nihayet bütün bu Kafkas methiyesinden sonra şu netice çıkıyordu: Bizim Bakü'de kalmamıza lüzum yoktu, bizim kendezata gitmemiz icap ediyordu. Kent, biz şehir manasına kullanıyoruz, Azerbaycan lehçesinde köy demektir. Binaenaleyh bizim köye gitmemiz lazım hükmünü aldık. O köye tayin yapılıncaya kadar iki evde misafir kalacaktık. İkimiz İsa Bey'in evinde, diğer ikimiz de İsa Bey'in akrabası olan bir evde kalmak üzere ikiye bölündük. Bunun bana nasıl bir darbe olduğunu anlatamam. Ben hayatımda dayımın evine dahi misafirliğe gitmemişim. Şimdi resmi bir yere, mektebe geliyoruz diye geldiğim yerde hiç tanımadığım bir eve misafir oluyoruz. Böylece İsa Bey Aşurbeyov'un evine ben ve Rabia, İsa Bey'in akrabası Kara Bey'in evine de Hacer'le Nadide

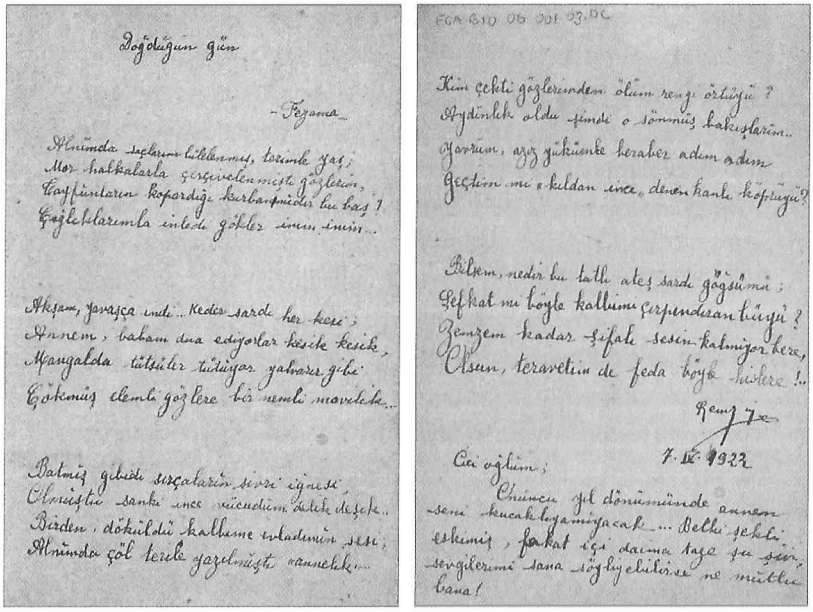
14 İsa Bey Aşurbeyov (1878-1938). Azerbaycan'ın petrol zengini köklü ailelerinden Aşurbeyov'ların siyasetçi, yayıncı, gazeteci, eğitimci ve hayırsever üyesi.

olarak ayrıldık. Bu intizar[15] çok uzun sürdü. Aradan yirmi gün geçti. Maarif vekili bir arzu izhar etmiş[16], "Gelen müellime hanımlardan biri o gün kabağanda ders versin," demiş. Bizi alıp götürdüler. Darülmualliminde, yalnız erkek talebelere ben, hem de ilk dersi verecektim. Son derece heyecanlıydım. Bir defa ilk hocalığım olacaktı. Yabancılar önündeydim ve beceremezsem, memleketim aleyhinde bir hükme varacaklardı. Neyse, Çanakkale Zaferi'ni anlattım talebeye. Dersten çıktıktan sonra maarif nazırı geldi ve "Ben tarih dersinin aleyhinde bir insandım. Fakat sizi dinledikten sonra fikrim değişti. Siz Ezerbaycan'ın her tarafına oklar saçacaksınız," dedi. Elimi sıktı, tebrik etti ve böylece Bakü'de kalmama, köye gönderilmememe karar verildi. Fakat bize kız muallim mektebinin hocalığı verilmişti; elimizde öyle kâğıtlarla gelmiştik. "Yalnız o binanın sahibi Hacı Zeynelabidin Tağıyev'dir[17]. Azerbaycan'ın milyarderi. O binayı kız mektebi olarak ondan istemek lazım. Bunu da siz, becerebilirseniz onu yumuşatıp isteyin," dediler ve bizi bir gün Hacı Zeynelabidin Tağıyev'in evindeki yemeğe davet ettiler. Lüks cemiyet hayatına ilk o gün girdim. Müthiş bir saraydı. Bütün merdivenlerde beyaz eldivenli uşaklar filan vardı. Bense arkamdaki paltoyu çıkaracağım, eyvah, içinin astarsız olduğunu görecekler diye üzülüyordum. Sofrada altın kenarlı tabaklarda, kış ortasında dondurmalar, ikramlar yapıldı. Bana işaret ettiler, ayağa kalktım. Hacı Zeynelabidin Tağıyev'den o son derece muhteşem binayı kız mektebine vermesini rica ettim ve biraz onu heyecanlandıracak sözler söyledim. O da çok mütehassıs oldu, gözleri yaşlandı ve binayı verdiğini söyledi. O gün orada Doktor

15 Bekleyiş.

16 Belirtmek.

17 Zeynelabidin Tağıyev (1821?-1924). Azerbaycan iş dünyasının önde gelen isimlerinden, petrol sanayiinin kurulmasında ve gelişmesinde öncü rol oynamış hayırsever işadamı.

Doğduğum gün

- Fezaya -

Alnımda taşlarını bilemez, tecrübe yaş;
Mor halkalarla çerçevelenmiş gözlerim,
Tayfunların koparduğu kurbanımdır bu baş?
Gözyaşlarımla inledi gökler inim inim...

Akşam, yavaşça indi... Kederi sardı her kere;
Annem, babam dua ediyorlar kesik kesik,
Mangalda tütsüler tütüyor yakıcı gibi.
Gökmüş elemli gözlere bir nemli mavilik...

Batmış gibidir sırçaların sevgi ışığı,
Olmuştu sanki ince nüanslar âlâtı deşek...
Birden, dökülüp kalbime vuruşumun sesi;
Alnımda çöl terine yazılmıştı zamanlık...

Kim çekti gözlerinden ölüm rengi örtüyü?
Aydınlık oldu şimdi o sönmüş bakışlarım...
Yorgun, ayağı gökünde kerhen adım adım
Geçtim mi o kıldan ince, demen kanlı köprüyü?

Bilsem, nedir bu tatlı ateş sardı göğsümü;
Şefkat mi böyle kalbimi çerpendesan hürriyet?
Zerrem kadar şifak sesin katmıyor kere,
Ölsem, teravetim de feda böyle hisse!...

Remzi Hisar
7. IV. 1922

Ey oğlum;

Önümüzdeki yıl dönümünde annen seni kucaklayamayacak... Belki gelmiş olmuş, fakat ışığı daima taşa ya sevgilerimi sana söyleyebilirse ne mutlu bana!

Remziye Hisar'ın Feza Gürsey'in doğumuyla ilgili 1922 yılında yazdığı şiir.

Reşit Süreyya Bey[18] de vardı. Geldi, beni tebrik etti, komplimanlar yaptı. Böylece oraya riyaziye hocası olarak tayinimiz çıktı. Fakat maalesef ders vermek nasip olmadı. Çünkü ayın 20'sinde Rus ordusu Bakü'ye girerek Azerbaycan'ın istiklaline nihayet verdi.

— *Yıl 1920.*

R.H.: Evet, ben de İstanbul'a döndüm. Bir sene sonra Feza dünyaya geldi. Anadolu harekâtı da gelişmişti. Hatta Feza, zannederim I. İnönü Zaferi'nden sonra doğdu.[19] Öyle bir şey yani.

---

18 Reşit Süreyya Gürsey (1889-1962) Aslen tıp doktoru olsa da yaşamının ilerleyen dönemlerinde fizik ve şiirle ilgilenmiştir. Aralarında Werner Heisenberg ve Erwin Schrödinger gibi önemli isimlerin olduğu kişilerden fizik dersleri almıştır. Remziye Hisar'la 1920-1930 yılları arasında evli kalmıştır.

19 Feza Gürsey 7 Nisan 1921 tarihinde doğmuştur. Ertesinde dünyaya geldiği savaş, 1 Nisan 1921'de sona eren II. İnönü Muharebesi olmalıdır.

— *Yani tam Sovyet ordularının Azerbaycan'a geldiği sıralarda siz orada evlendiniz.*

R.H.: Evet, orada evlendik. 18 Mart 1920'de nişanlandık, Çanakkale Zaferi'ne denk. 20 Nisan'da da evlendik.

— *Siz Süreyya Bey'le Azerbaycan'da tanıştınız zaten.*

R.H.: Hatırlatma, evet, maalesef.

İKİNCİ GURBET

— *Sonra İstanbul'a döndünüz.*

R.H.: Döndük. Döndükten sonra kız muallim mektebinden hocam olan Kazım Nami Bey[20] Anadolu'ya geçmiş ve orta tedrisat umum müdürü olmuştu; tedrisat-ı taliye müdürü. Bana mektup yazdı. "Seni Adana Darülmuallimatı'na müdür ve edebiyat hocası tayin ettim, hemen hareket et," dedi. Feza bir buçuk yaşına gelmişti. Onu eve bıraktım. *Adana* adında, bizim Boğaz vapurlarından daha küçük bir vapurla Mersin'e doğru yola çıktım. Seyahatim tam on gün sürdü.

— *Feza Bey'i annenize bıraktınız. Burada Hisar'da?*

R.H.: Evet; anneme, ablama, Hisar'a. Burada bıraktım ve gittim. Adana'da binayı görünce şaşırdım. Ahşap, son derece bakımsız bir binaydı. Camları kırık, eşyası yok. Bir tek Türkçe hocası Şaziment isminde bir hanım vardı. Dışarıdan musiki hocası, Kuran'ı Kerim hocası geliyorlardı. Riyaziye verecek kimseyi bulamadıkları için riyaziye derslerini de ben üstüme aldım. İki sınıfı mevcuttu mektebin. Tedrisata bu şekilde başladık. Sobası bile yoktu binanın. Geceleri çok ayaz oluyordu. İkinci gurbetim Adana oldu. Bir yandan da çocuğumun hasreti. Her gün postayı bek-

20 Kazım Nami Duru (1875-1967). 1920-1922 döneminde orta tedrisat müdürlüğü görevinde bulunmuş, 1933-1935 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği yapmış eğitimci. TBMM V. ve VI. dönemler Manisa milletvekilidir.

lemek vardı. Fakat oraya gidince büyük bir mali sıkıntıya düştük, çünkü o sıralarda mektepler muhasebeyi hususiye bağlıydı; yani umumi maaş verilmezdi. Bunun için de hasat devrini beklemek lazımdı. Adana'ya gittikten sonra üç ay maaş alamadım. Kapıcının lütfuna kaldık; bakkaldan bize aldığı veresiyeyle ancak yaşayabildik üç ay. Ondan sonra günün birinde mektep leyliye çevrildi. Bir erkek müdür tayin edildi ve ben de müdür muavini olarak vazifelendirildim. Tatile kadar bu şekilde çalıştık. Tatilde Doktor rapor alarak tedavi için diye Paris'e gitti ve bana mektuplar yazarak ısrarla gelmemi, orada ilim yapmamın mümkün olduğunu, beraberce çalışarak ilim yolunda isim bırakacağımızı yazdı. Ben de istifa ederek Paris'e gittim.

— *O zaman demek böyle bir arzunuz, böyle bir idealiniz vardı. Bahsederdiniz aranızda. Fırsat bulduğunuz zaman gidip fen okumak.*

R.H.: Tabii. Bütün hayatım ille bu. Sanki eksiği ben tamamlayacağım...

— *Ama Darülmuallimat'tan itibaren hep aklınızda bu. Okulu bitirdiniz, bırakıp gittiniz.*

R.H.: Hep.

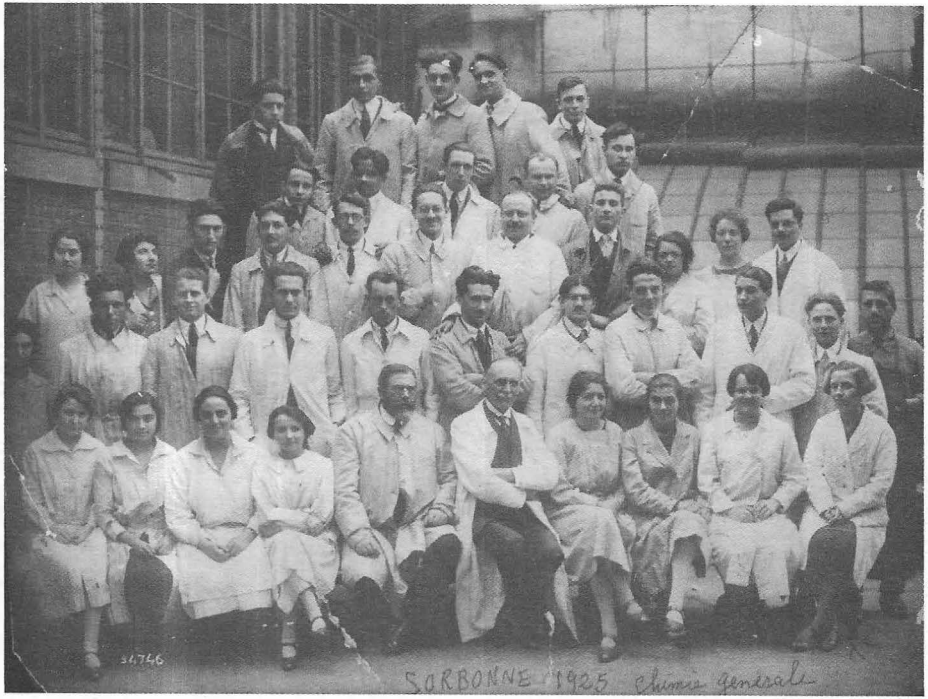
— *Kimya mı özellikle?*

R.H.: Kimya ve fizik. Kimyayı çok lüzumlu görüyordum. Çünkü fizikteki bazı terakkiler[21] kimyanın hazırladığı halitalar[22] olmasa mümkün olamazdı. Ve biraz da meçhulü aramak bana heyecan veriyordu. Ancak matematik kurlarını takip etmeden tahsilime başlamamam icap ederdi. Eğer matematik jeneral [*mathématiques générale*] yapsaydım, tahsilim daha kolay olurdu.

— *Matematik jeneral nasıl bir programdı?*

R.H.: Mekanik jeneral ve matematik jeneral olarak iki kısımdan mürekkep. Kalkül diferansiyel, entegral ve eku-

21 Gelişme.
22 Alaşım.

Chemie Générale *eğitimi, Sorbonne Üniversitesi, 1925. Remziye Hisar ön sırada en sağda. Üçüncü sıranın sağ başındaki öğrenciyse eşi Reşit Süreyya.*

asyonların [denklemlerin] çözümü programları da dahil. Halbuki fizikte ve kimyada mütemadiyen böyle formüller geliyor. Ben bunları bilmediğim için çok sıkıntı çekiyor, hepsini kendi kendime çözmeye uğraşıyordum.

— *Matematik öğrenmeye uğraşıyorsunuz kendi kendinize.*

R.H.: Evet, bir yandan matematik de öğrenmeye çalışıyorum.

— *O zaman fizik, kimya programlarında bu matematik eğitimi yoktu demek ki?*

R.H.: Fransa'da matematik spesiyal [*mathématiques spéciales*] denilen bir tahsil vardır. Yüksekokullara gidenler, liseden mezun olmadan evvel bu matematik spesiyali yapar iki sene. Onun için de iki senede dört sertifika alarak üniversite tahsillerini, lisanslarını çok kolay bitirirler. Benim matematik spesiyalim yok, matematik jeneralim yok. Ecnebiler umumiyetle matematik jenerali ancak iki senede yapabilirler. Ondan sonra fizik ve kimya biraz daha kolay hale geliyor. Ben ters başladığım için bütün bu eksikleri kendi kendime halletmeye uğraştım ve çok sıkıntı çektim, yani normal yolu takip etsem belki bu kadar güç olmazdı tahsilim.

— *Ama yine de kafanızdaki esas hevesiniz kimyaydı, hep kimyaydı.*

R.H.: Evet, kimyaydı ve en ufak şekilde zaafa uğramadı. O sırada Sorbonne'da en tanınmış hocalar vardı; Jean Perrin[23] gibi, Urbain[24] gibi, Madam Curie[25] gibi. Bunların derslerini takip edebilmek, onları tanımış olmak, bana çektiğim bütün zahmetleri unutturuyordu. İlk şaşırdığım

23 Jean Baptiste Perrin (1870-1942). Fransız fizikçi. 1926 Nobel Fizik Ödülü sahibidir.

24 Georges Urbain (1872-1938). Fransız kimyacı. Lutesyum elementinin kâşiflerindendir.

25 Marie Curie (1867-1934). Polonya doğumlu Fransız kimyacı ve fizikçi. 1903 Nobel Fizik ve 1911 Nobel Kimya ödülleri sahibidir.

Sorbonne Üniversitesi, 1927. Remziye Hisar en solda ayakta duruyor.

şey üniversite hocası kürsüye çıktığı zaman talebenin ayağa kalkmamasıydı. Sonra dersleri dinlerken kâğıttan uçak yapıp birbirlerinin kafalarına atarlardı. Yalnız bunu her hocaya yapamazlardı. Fabry'nin[26] dersinde herkes mum gibi dinlerdi. Madam Curie'de de son derece sessiz ve hürmetkârdılar. Öteki hocalarda beğendiklerini alkışlarlar, beğenmediklerine ayak sürterlerdi. Laboratuvarlar son derece iyi organizeydi. Her laboratuvarda bir asistan vardı ve rahatlıkla yirmi talebeden fazlasını idare ederdi; çünkü elimizde föyler vardı ve föylerde bütün yapılacak şeyler çok iyi yazılmıştı. Numuneler numaralıydı, ayrı ayrı talebeye verilmezdi. Siz gidip beş numaralı şişeden alırdınız. Kimse de birbirine "Bunda ne var?" diye sormazdı. Çünkü herkes öğrenmek için geliyordu; kimseyi aldatmak için orada değildi. Umumi kimya laboratuvarını, tatbiki kimya laboratuvarlarını yaptım. Tatbiki kimya laboratuvarlarında yal-

26 Charles Fabry (1867-1945). Fransız fizikçi. Ozon tabakasını meslektaşı Henri Buisson ile birlikte keşfetmiştir.

nız kantitatif analiz vardı. Umumi kimya laboratuvarlarında kalitatif analizle mahdut[27] adette, beş altı preparasyon yapılıyordu. Biyokimya laboratuvarına kendi merakımdan gittim. Institut Pasteur'deydi ve fevkalade iyi tanzim edilmiş bir laboratuvardı. Travo-pratik[28] çok enteresandı. Muhtelif sebzelerde cisimleri tecrit ederdik, ölçerdik. Hatta hiç unutmam sümüklüböceğin kanında molibden aramak için kalbine iğne batırmak lazımdı; son derece üzülmüştüm. İkişer olarak çalışırdık, herkesin bir *binôme*'u, arkadaşı vardı. *Chimie appliquée*'de, tatbiki kimyada *binôme*'um Eskişehirli bir Rum'du. İşte böylece bir kimya sertifikasını da yaptım. Eğer elimde olsaydı biyokimyada kalmak isterdim. Kimyanın bütün dalları arasında en enteresan olarak hakikaten biyokimyayı bulmuştum.

SORBONNE'DAN ERENKÖY'E

— Remziye Hanım, bu lisans tahsiliniz sırasında bizim maarif nezaretinden burs alıyorsunuz, değil mi?

R.H.: Evet, ikinci senemde yarım maaşla yardımcı talebe oldum. Üçüncü senemde tam maaşlı talebeliğe alındım ve o zaman da ablam, Feza'yla gelerek çocuklarımla meşgul oldu, ben de kendimi tamamıyla derslerime verebildim.

— Sonra doktora yapmak istediğiniz zaman buna izin vermediler.

R.H.: Vermediler ve çağırıp Erenköy Lisesi'ne kimya hocası olarak tayin ettiler. Buna lüzum da yoktu, çünkü Erenköy Lisesi'nin kimya kadrosu tamamdı. Ders veriyordum, sonra maaşımı almak için Çapa'daki Darülmuallimat'a gidiyordum. Orada açık kadro varmış. Yani sırf inatla beni Erenköy Lisesi'ne getirdiler. Maarif vekiliyle de bir münakaşamız olmuştu. Beni çağırıp "Sizi tekrar Avrupa'ya göndere-

27 Sınırlı.

28 [Fr.] Travaux pratiques: Pratik çalışma (uygulama laboratuvarı).

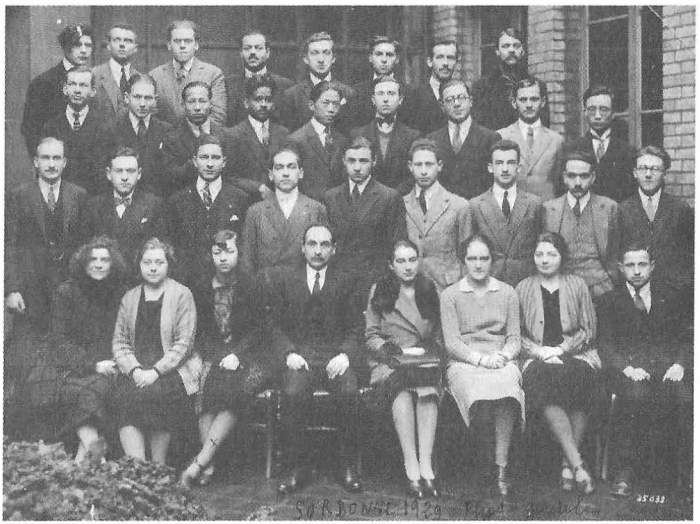
ceğiz, ama doktora yapmak için değil. Biz sizin bir mektebin başına geçmenizi arzu ediyoruz," dedi. Ben de "Bunu ben arzu etmiyorum, çünkü ben müdürlük yaptım ve etrafımda bir sempati uyandıramadım. Onun için doktora yapmazsam müdürlük yapmak üzere gitmek istemem," dedim. Böyle deyince Cemal Hüsnü[29] çok kızdı ve "Zaten karşımda bu şekilde konuşana ben de müdürlük vermem," dedi. Ben de "Çok iyi edersiniz," diyerek çantamı alıp çıktım.

— *Sizin kimya doktorası yapmanızın maksadı, faydası mevzubahis oldu mu görüşmenizde?*

R.H.: O farkında bile değildi bence doktoranın.

— *Siz anlatmaya çalıştınız mı?*

R.H.: Anlatmaya da kalkmadım. Çünkü kendi daha çok ticari bir tahsil yapmış İsviçre'de. Fen laboratuvarının araştırmasının kıymeti hakkında pek bir fikri yoktu.

Remziye Hisar (ön sıra, soldan üçüncü) Physique Générale eğitimindeki sınıf arkadaşlarıyla beraber, Sorbonne Üniversitesi, 1929.

29 Cemal Hüsnü Taray (1893-1975). 10 Nisan 1929-15 Eylül 1930 tarihleri arasında eğitim bakanlığı görevinde bulunmuştur.

Remziye Hisar (ikinci sıra, sağdan üçüncü) Erenköy Kız Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı dönemde okulun bahçesinde eğitim kadrosu ve son sınıf öğrencileriyle birlikte, 1930.

— Böylece sizi Erenköy Lisesi'ne tayin ettiler.

R.H.: Evet, hem de nasıl tayin... Ben müdürlük istemedim ya beni üçüncü muavin yaptılar. Bu üçüncü muavinliğin de vazifesi ne biliyor musunuz? Defterleri açıp, adı, babasının adı, anasının adı, hamamda odun var mı, bilmem ne var mı, bunları yazmak. Beni buna mahkûm etti, burnumu sürttürmek için. Sonra bir gün gazetede Zonguldak'taki Maden Mühendis Mektebi'nde bir kimya hocası arandığını okudum. Bunun üzerine bu adam ne yaparsa yapsın ben yine de ona mektup yazacağım dedim. Acı bir mektup yazdım: "Ben bu tahsili devlet parasıyla yaptım ve senelerce bu paraları aldım. Şimdi bulunduğum bu üçüncü muavinlikte ilimle hiç alakası olmayan idari vazifeler görüyorum. Beni müdürlük yerine muavinliğe koymakla gururunuz kâfi derecede tatmin edilmiştir zannederim. Müsaade ediniz de ben Zonguldak'taki mühendis mektebine gideyim. Bu müsaadeyi esirgemeyin, hiç olmazsa bu tahsilden öğrendiklerimi başkalarına da nakledebileyim, bir faydam olsun." Zonguldak o zaman nafia vekâletine[30] bağlı, izin almadan geçmek mümkün değil. Araya tatil girdi. Bir gün ikmal imtihanları var diye mektebe gittim. Mektubun var dediler. Bir aydır duruyormuş orada. Bir açtım ki maarif vekilinden: "Çok yanlış anlamışsınız. Maksadım memleketin sizden daha çok istifade etmesiydi. Oraya gidebilirsiniz, hay hay, ama arzu ediyorsanız memnuniyetle sizi tekrar doktoranızı yapmak üzere Paris'e göndermek için lazım gelen muameleyi yaptıralım."

— Sadece sizin mektubunuzla mı ikna oldu, yoksa başka bir şey mi değişti arada?

R.H.: Bilmiyorum, ama mektup çok güzel yazılmıştı ve pek tesir etmişti. Eve geldim, bir telgraf. İstanbul maarif emininden, derhal gelin diyor. "Vekilin yazdığı mektuba cevap vermemişsiniz," deyince "Hiç haberim yoktu, dün

30 Bayındırlık bakanlığı.

aldım," diye cevap verdim. "Yarın İstanbul'a geliyor. Sizi görmek istiyor," dedi. "Peki," dedim ama eve gidince anneme gitmek istemediğimi söyledim. Bir şeyler söylemesinden korkuyordum. Annem "Aman sana mı bayıldı?" diyerek kızdı bana. Neyse, ertesi gün gittim. "Remziye Hanım, benim hakkımda ne düşündünüz?" diye sordu, "ama samimi, doğru söyleyin." Ben de, "Vekil bey otoritesini hissettirmekten çok hoşlanıyor, bir de müspet ilimden hiç anlamıyor diye düşündüm," dedim. "Çok ağır konuştunuz. Size yaptığım bu fenalığı tamir etmek istiyorum. Ne yapabilirim?" diye sordu ve akabinde "Evvela oğlunuzu Galatasaray'a yazdıralım," dedi. Feza Galatasaray'a böyle girdi. Yoksa ben oraya nasıl çocuk verebilirdim?

— Neden, mali bakımdan mı veremezdiniz?

R.H.: Mali bakımdan veremezdim tabii, imkânsız. Ama o da düştü maarif vekâletinden, İsviçre'ye sefir oldu. Rica etmiş Müsteşar Emin Bey'e[31], Remziye Hanım'ın işini takip edin, doktora işini yapın demiş. Ondan sonra ben bekle bekle, doktora işi gelecek, doktora işi gelecek diye. Bu sefer evrakı olduğu gibi kaybetmişler. Tekrar müracaat ettim, baştan dosya yapıldı derken birkaç ay sürdü. Bu sefer yanımda Deha'yı götüreceğim ama polis, babasının müsaadesi var mı yok mu diye soruyor, bırakmıyor. Vali muavinine çıktım, Fazlı Güleç[32]. Çok iyi bir adamdı. Durumu anlattım. "Çocuklarıyla meşgul değil, adresi de nedir bilmem, kim bilir Avrupa'nın neresinde. Çocuğun velayeti bana verilmiştir," dedim. Adam mesuliyeti üzerine aldı; şifahi emir verdi, pasaportum imzalandı. Deha'yı aldım, bu sefer doktora yapmak üzere yola düştüm.

---

31 Mehmet Emin Erişirgil (1891-1965). 24 Mart 1930-27 Temmuz 1931 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı müsteşarlığı yapmıştır.

32 Fazlı Güleç (1891-1966). İstanbul ve İzmir vali yardımcılıklarının yanı sıra TBMM VI. Dönem Bursa milletvekilliği yapmıştır.

Deha Gürsey henüz altı yaşındayken doktora öğrencisi annesi Remziye Hisar'la birlikte Paris'e gitti.

YENİDEN PARİS

— Deha Hanım kaç yaşında o zaman?

R.H.: Deha '24 doğumlu. 1930'da gidiyorum. Demek ki altıya basmış.

— Feza Bey de leyli okuyor Galatasaray'da?

R.H.: Evet, Feza burada. Evde kıyamet koptu, Feza nasıl leyli gider diye. Ama bir de baktım Feza evdekilere uymuş, tombala oynuyor, esnaf kesesi filan diye çocuk mahvolacak. İşte onu da zorla Galatasaray'a verdik. Ama Feza hiçbir zaman leyliliği sevmedi. Mektebine de o kadar bağlı değildi; eve alışkın çocuk, evde büyüdü.

— Ablanız yanınızda mı bu sefer, yoksa yalnız mısınız?

R.H.: Bu sefer ablam yok da ben Mihri'yi getirttim Paris'e. Bu sefer ikinci devremiz Mihri, Deha, ben.

— Paris'e tekrar döndüğünüzde bir zorlukla karşılaştınız mı? Yani aradan geçen zaman veya doktora kurlarına kabul edilmekte bir zorluk?

R.H.: Orada doktora kurları diye ayrı kur yoktu o zamanlar, şimdi var mıdır bilmem. Herkes kendini nerede zayıf hissederse, gider o kuru takip ederdi.

— Peki, o zaman sizin tez hocanız olan bir profesör vardı. Başından itibaren kim olduğu belli.

R.H.: Evet, belli. Mösyö Pascal[33].

33 Paul Victor Henri Pascal (1880-1968). Fransız kimyacı. Uzmanlık alanı fosfat kompleksleridir. Kimyasal bileşiklerin manyetik özelliklerini inceleyen manyetokimya alanının öncülerindendir.

Remziye Hisar, annesi Sabire Salih Hisar, ablası Güzide (Tonton Teyze), kız kardeşi Mihri Hanım ve oğlu Feza Gürsey'le birlikte.

— *Onunla çalışmaya başlıyorsunuz siz, laboratuvara gidiyorsunuz.*

R.H.: Onunla çalışıyoruz mevzuları. Sabah yedi buçukta giderdim, akşam yediye kadar kalırdım. Hademeler benden el aman çeker, çünkü herkes beşte dönerdi. Tez hocam bu sefer metafosfatlar üzerinde bir mevzu verdi bana. Bu illetli bir aile. Yüz seneden fazla üzerinde çalışılıyor; maalesef hâlâ da halledilmemiştir. Çok kompleks bir aile, bir polimer ailesi. Polimerlik derecesi n'in ne olduğu belli değil; önce 6 sanılmıştır. 6 tane metafosfat bir araya gelip bir polimer yapıyor. Fakat teknik ilerledikçe, molekül vezinleri ölçüldükçe bunların milyonlara varan, şartlara göre değişen polimerler olduğu anlaşılıyor. Üç sene orada çalıştım. Tam bitmek üzereydi, üç ay kalmıştı bitmesine tekrar maaşımı kestiler ve "Kâfidir tahsiliniz, dönün," dediler.

— *Sebep neydi?*

R.H.: Şimdi sebepler öyle ki bakın çok komik ama... Yüksek Tedrisat Müdürü Rüştü Bey vaktiyle Sorbonne'a gitmiş. Orada dersleri takip edememiş, Marsilya'da lisansını yapmış, dönmüş. Şimdi bu adam fena halde sinirleniyor. İki çocuklu bu kadın, Sorbonne'da doktora yapıyor, onun için dönsün diyor.

— Rüştü Uzel[34] mi?

R.H.: Evet. Bana şahsen fenalığı olsa da, Türkiye'ye çok hizmeti vardır, onu kabul ediyorum. Bütün bu sanat mekteplerini organize eden adamdır. Fakat benimle çok uğraştı, şahsen uğraştı yani. Hikmet Bayur[35] maarif vekili olduğu zaman lise kitaplarının hazırlanması için fikrimi almak üzere beni Ankara'ya çağırttı. Ben de kalktım gittim. O kadar iltifat etti ki, beni ayağa kalkarak karşıladı. O ayağa kalkınca Rüştü Bey de dahil herkes kalktı... Bu fena halde bana kızgın; her zaman bana darbe vurmaya çok uğraştı. Belki de uzun müddet, yirmi yedi sene doçent kalmamın sebeplerinden biridir. Ne yazdı bilmiyorum. Hayatta iki kişiden darbe aldım: Birincisi Rüştü Bey, ikincisi de Kemal Zaim Bey'dir[36]. Kemal Zaim Bey bir zamanlar maarif müsteşarıydı, bir zaman da Ziraat Bankası müdürü. Hanımı Makbule de bizim sınıftaydı; arkadaşımdı. Kimsesiz bir kızdı, çok acır severdim, eve misafir getirirdim. Ama dersleri iyi değildi, sınıfta kaldı. O zaman sınıfta kalanları ana muallim mektebine verirlerdi. Bir sene okuyup ana muallim, yani yuva hocası olurlardı. Makbule de böyleydi. Bir müddet sonra Kemal Zaim Bey'le evlendi. Kemal Zaim Bey'in yolu açıldı, maarif

---

34 Mehmet Rüştü Uzel (1891-1965). O zamanlar sanat okulları, sonraları meslek okulları denen mesleki-teknik eğitim sisteminin kurucusu bürokrat ve eğitimci.

35 Yusuf Hikmet Bayur (1891-1980). 1933-34 döneminde eğitim bakanlığı yapmıştır.

36 Kemal Zaim Sunel (1889-1967). Milletvekilliği de dahil olmak üzere devletin pek çok kademesinde görev yapmış bürokrat.

müsteşarı oldu. Makbule de o zamanın Ankara sosyetesinin bir numaralı hanımı. Çok uğraştılar hayatta her yönde; bu bana çok geldi. İşte böyle. Erenköy Lisesi'ndeki hocalıktan sonra doktoramı, ikinci defa aylığımı keserek engellediler.

— *O zaman ne yaptınız?*

R.H.: Rahmi Bey mektubumu Reşit Galip'e[37] göstermiş.

— *Eski riyaziye hocanız Rahmi Bey?*

R.H.: Evet, matematik hocam, Sivas mebusuydu. Ondan sonra Reşit Galip de "Getirin bu hanımın dosyasını," demiş. Bakmış, bu derecelerle "Nasıl yaparsınız?" diyerek emir vermiş, maaşımı tekrar bağladılar. O zamana kadar da ne yapacaksın, harcırahı idare ede ede geçindik. Sonra imtihan günü geldi çattı. Fransa'da âdet iki tez. Ya iki tecrübi tez vereceksiniz doktor olmak için ya da bir tecrübi tez bir de teorik kısım. Siz teklif edeceksiniz, ben bu teorik kısmı hazırlarım diyeceksiniz. Tabii Fransa'da iki tecrübi tez kimse yapmaz. Ben de o zamanlar moda olan, yeni elektrolitler teorisi diye, *Nouvelle théorie des électrolytes*'i seçtim. Onu hazırlamak için de epey yoruldum, çünkü Fransızca hiçbir kitap yoktu. Almanca şu bu kitaplardan yarım yamalak hazırladığım kadar. Birinci tezim buydu, ikinci de kendi tecrübi tezim. İmtihan sona erdi. *Délibération de jury* [değerlendirme] derler, jüri biraz içeri çekilir, ondan sonra kararını verir; şu dereceyle geçtin, bu dereceyle geçtin diye. Ama bu beş dakika sürer, beş dakikadan fazla değil. Jüri içeri gitti, beş dakika geçti, on dakika geçti, on beş dakika geçti; eyvah dedim reddedildim. Vaki değil jüri on beş dakika kalsın. Yirmi dakika sonra geldiler. Pascal, "Biraz geciktik, çünkü Madam Reşit'in meziyetlerini jüri azalarına anlattım," dedi. Benim lehimde öyle laflar söyledi ki yerin dibine geçtim. Ondan sonra *mention très*

37 Mustafa Reşit Baydur (1893-1934). 19 Eylül 1932-13 Ağustos 1933 tarihleri arasında eğitim bakanlığı yapmıştır.

honorable et félicitations du jury[38] dediler. *Félicitations*, ilk defa değilse bile pek nadirdir. Deha'yı da hasta ve ateşli otel odasında yatakta bırakıp gitmiştim. Hemen döndüm. Bu Fransızların bazen öyle inceliği vardır ki, biraz sonra kapı çalındı. Şaşırdım; kasketli, gayet şık bir çiçekçi, bir koca kutu, içinde gayet güzel güller, Mösyö Pascal'in hanımından tebrikler.

— *Siz Paris'te doktora yaparken fen alanında doktora yapan çok hanım var mıydı?*

R.H.: Başka milletten mi?

— *Evet. Sorbonne'da fen öğrencileri arasında gerek lisansta olsun, gerek doktora öğrencileri arasında.*

R.H.: Az vardı, çok az vardı. Mesela Pascal'in yanında yoktu. Urbain'in yanında yoktu.

— *O bakımdan da bir istisnaydınız.*

R.H.: Evet, azdı, doktora yapan kadın çok azdı.

— *Çocuklarıyla birlikte doktora yapan herhalde hiç yoktu?*

R.H.: Yoktu.

— *Peki, o sırada çok yabancı doktora öğrencisi var mıydı?*

R.H.: Pascal'in yanında hiç yoktu. Pascal çok vatanperver adamdı, çok sağcıydı. Fakat gayet açık görüşlüydü, yani istediğiniz kadar münakaşa edersiniz, o kadar açıktı.

— *Münakaşa eder miydiniz?*

R.H.: Çok, çok ederdim. Ben halk aleyhinde, bilmem ne aleyhinde çok konuşurdum. Hepsini dinler güler, "Zavallı madam, sizin istediğiniz insanlık için jeolojik zamanlar lazım," derdi.

— *Politik münakaşalar. O zaman Léon Blum mu vardı Fransa'da hükümette?*

---

38 Pek şerefli derece ve jüri tebriği. Fransa'da alınabilecek en yüksek akademik takdirdir. Günümüzde tebrik kısmı neredeyse hiç kimseye verilmemektedir.

R.H.: Fransa'da hükümet çok değişir, Herriot[39] zamanıydı galiba. Ama o zamanlar doğrusu bana hiç ayrı muamele etmedi, her şeyimi kolaylaştırdı. Bir gün duydum ki Urbain'in en iyi talebesi bir Polonyalıymış. "Ah" dedim kendi kendime, "Ben de böyle fena yetişmeseydim, ne olur en iyi talebem Türk deselerdi," diye öyle üzüldüm öyle üzüldüm ki. Bir arkadaşım da sanayide çalışıyordu. Pascal da sanayiyle alakadar. Bir gün konuşuyorlarmış orada, "Benim laboratuvarımda fevkalade araştırma kabiliyetli bir talebem var, bir Türk. En iyi talebem," demiş. O laf da kulağıma gelmedi mi, aman ne sevindim ne sevindim. Kendisini de çok severdim. Yıllar sonra Profesör Pascal'in jübilesine bir davetiye aldım. Teknik Üniversite'de hocalar hemen her sene Avrupa'ya giderlerdi, ben bundan hiç istifade etmemiştim. Profesörler meclisinde dedim ki "Acaba bana bir hafta müsaade verir misiniz, bu jübileye iştirak etmek isterim." Cömert davrandılar, bir ay verdiler ve ben de bu jübileye iştirak edebildim. Haziran ayıydı, yazlık elbiselerle gitmiştim, fakat o sene de bilmiyorum nedense hazirana rağmen Paris çok yağmurlu ve soğuktu. Çok üşüdüm. İçime fanilalar doldurdum, öyle bir yerde giyebilecek güzel bir klasik tayyörüm de yok. Jübile, *Centre national de la recherche*'in[40] merkezindeydi. Kalktım gittim, kapıdan sokmuyorlar. Profesör Pascal'in talebesi olduğumu söyledim, içeriye bıraktılar. Profesör Pascal'in hanımı, gayet yüksek bir sesle, "Bakınız, geliniz, görünüz, kocamın bir talebesi İstanbul'dan uçakla bu jübileye iştirake geldi," diye beni orada bulunanlara takdim etti, çok mahcup oldum. Çünkü Fransa'nın en yüksek akademi azaları, âlimleri oradaydılar. Bütün gözler bana çevrildi ve Profesör Pascal, mutat nezaketiyle kendisinin en iyi talebesi olduğumu

39 Édouard Herriot (1872-1957). 3 Haziran 1932-18 Aralık 1932 tarihleri arasında Fransa başbakanlığı yapmıştır.

40 Tam adı *Centre national de la recherche scientifique* olan Fransa'daki Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi.

söylemek nezaketini gösterdi. Bu da benim için hayatımda, ilim hayatımdaki en büyük mükâfatlardan biri oldu. Son mesut olduğum gün de odur doğrusu.

TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ

— *Doktoradan sonra Türkiye'ye geldiniz.*

R.H.: Evet, 1933 kanunuyla. Tayin olduğuma dair resmi bir tebliğ aldım.

— *Eski Darülfünun'daki kimya kürsüsüyle sizin dışarıdaki öğrencilik yıllarınızda bir temasınız var mıydı? Onlarla yazışır mıydınız? Yahut Türkiye'de başka kim neredeydi, tanır mıydınız insanları?*

R.H.: Hayır, hiç kimseyi tanımıyordum, çok az gitmiştim. Benim gittiğim zamanda iki üç hanım mı ne vardı kimyada.

— *Onların o zamanlarda bir faaliyetleri var mıydı?*

R.H.: Hayır, yok. Araştırma faaliyeti yok. Onun için Atatürk bu inkılabı yaptırdı. Ama aradan seneler geçtikten sonra bile yeni açılan üniversitede gene bir araştırma faaliyeti olmadı. Bunun üzerine 1946'da yeni bir kanun daha ilave edildi ve şu kadar senede doktora yapmayan asistanlar vazifeden çıkarıldı. Gene de olmadı işte, emirle olmuyor. Alaka duymuyorlar. Üniversitedeki hayatımda ben gülünç vaziyette kaldım. Kalemin önünden geçerken herkes araştırma, araştırma, araştırma diye benimle alay ederdi. Her neyse, yeni üniversite inkılabında dört tane hanım doçent namzedi vardı. Unvanımız buydu; doçent namzedi. Saffet Rıza Hanım[41] sınai kimyada, Sara Hanım[42] nebatatta, Fazıla Hanım[43] hayvanatta. Ben anorganik, genel kimyaya, o zaman ismi umumi kimyaydı, umumi kimyaya.

---

41 Ayşe Saffet Rıza Alpar (1903-1981). Türkiye'nin ilk kadın kimyacılarındandır ve ilk kadın rektörüdür.

42 Sara Akdik (1897-1982). Türkiye'nin ilk kadın botanikçilerindendir.

43 Fazıla Şevket Giz (1903-1981). Türkiye'nin ilk kadın zoologlarındandır.

— *Bu diğer hanımların hepsinin de doktoraları var mıydı?*

R.H.: Bir tek Saffet Hanım'ın.

— *O nerede almıştı doktorasını?*

R.H.: Frankfurt'ta, Almanya'da.

— *Nasıldı akademik ortam?*

R.H.: İlk günlerimiz üzüntülü geçti. Çünkü eski kadro dağılmıştı, talebeler bize karşı soğuk davranıyorlardı, sevdikleri hocalarının gitmesinden bizi mesul tutuyorlardı. Eski Darülfünun'daki kimya enstitüsünde sınai kimya hocası olan Mazhar Cevat Bey[44], siyanür içerek intihar etmişti.

— *Neden?*

R.H.: Kadrodan çıkarıldığını öğrenince kederinden siyanür içerek intihar etmiş ve biz hepimiz, bir suçluluk, sanki biz sebep olmuşuz gibi bir suçluluk hissi içine battık. Böyle bir acı günde, bir cenaze merasimiyle işe başlamış olduk. Gayrı uzvi[45] kimya hocası Ligor Bey bir liseye tayin edilmişti. Bu kırgınlık karşısında biz de kendimizi adeta suçlu hissederek şaşkın bir vaziyete düşmüştük. İlk iki sene kimyadaki vaziyet böyle devam etti. Sonra Berlin Üniversitesi'nden Doktor Schlenk[46] gelmek için talip olmuştu, Nazilerden kaçmak istiyordu. Gayet değerli bir adamdı, yani Almanya'yı terk edecek kıymette bir adam değildi, fakat iyi bir demokrat olduğu için Hitler Almanya'sında çalışmak istememişti. Musevi de değildi. Uzvi[47] kimya hocası olacaktı. Fakat maalesef o sırada Birinci Dünya Harbi sırasında Türkiye'de bulunan ve Türkçeyi çok iyi bilen Profesör Arndt[48] bu vazi-

---

44 Dr. Cevat Mazhar (1870-1934). 1919 yılında göreve başladığı Darülfunun'dan 1993 Üniversite Reformu'yla uzaklaştırılmıştır. Ölüm nedeni içtiği siyanür değil, koluna enjekte ettiği baryum klorürdür.

45 Anorganik.

46 Wilhelm Johann Schlenk (1879-1943). Organolityum bileşiklerini bulmasıyla tanınan Alman organik kimyacı.

47 Organik.

48 Fritz Arndt (1885-1969). İlki 1915-1918 (Darülfunun), ikincisi 1934-1955 yılları arasında olmak üzere iki kez İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmış Alman kimyacı.

feye talip oldu. Türkçe bildiği için tercih edildi ve Profesör Schlenk gibi bir kıymetten mahrum bırakıldık.

— *Profesör Schlenk* Türkiye'ye gelmişti. Geri mi gitti?

R.H.: Geldi ve kabul de etti.

— *Nereye gitti sonra?*

R.H.: Bilmiyorum. Belki Amerika'ya gitti, bilmiyorum ne olduğunu. Fakat son derece değerli bir uzviciydi. Yani bütün hayatı araştırmalarla doluydu. Halbuki Prof. Arndt'ın hemen hemen hiçbir araştırması edebiyata kaydedilmemişti. Fakat gayet iyi Türkçe konuşuyordu, çok nüktedandı, fıkralar anlatırdı; o tercih edildi. Bunun üzerine ben bir Alman yerine bir Fransız hocayla belki daha iyi anlaşırım diye düşünerek *chimie physique*'e[49] geçtim. *Chimie physique*'te Profesör Savard[50] denilen bir genç vardı, ben başlamadan üç sene önce doktorasını tamamlamıştı Fransa'da. Fakat bu zat umduğum gibi çıkmadı, gayet kabaydı. Yanındaki Türk yardımcılara, asistanlara hakaretle muamele ediyordu. Onun kaba muamelelerine uzun müddet dayanamadım, o sırada kız muallim mektebinden hocam olan Kazım Nami Bey, Ankara'da orta tedrisat müdürüydü. Bana bir mektup yazdı. "Buraya gelirsen Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde sana gayet iyi bir yer ayırabilirim," dedi. Ben de uğradığım hayal kırıklığı sonucu İstanbul Üniversitesi'nden ayrılmaya karar verdim ve Ankara'ya geleceğimi söyledim. "Yalnız geldiğim yerde ecnebi bir şef başımda olmasın. Çünkü onları burada tanıdım, yani kimyada bulunanlar hiçbir araştırma hayatına müsaade etmiyorlar," dedim ve '36 sonbaharından sonra Ankara'ya gittim. Kazım Nami Bey beni karşıladı ve maalesef müesseseye girerken "Sana yazmadım, ama buradaki şefin de bir Alman," dedi.

— *Size bir oyun etmiş oldu yani.*

---

49 Fizikokimya.

50 Jean Savard (1901-?). 1935-1938 yılları arasında İstanbul Üniversitesi fizikokimya kürsüsünde görev yapmış Fransız kimyacı.

R.H.: Evet, oyun ettiler. Orada araştırma yapayım diye gittim, ama ancak gizli ve yazın, Alman hoca memleketine gittiği zaman, kendi cebimden para harcayarak yaptığım şeylerle esrar üzerine, Türkiye'de vitaminler üzerine galiba ilk araştırmaları yaptım. Fakat Alman hoca beni araştırma yapmaktan men etmek için elinden geleni geriye koymazdı. Olmadık işler çıkarırdı; bana etiket yapıştırır, şişelerin içinde kaç gram olduğunu tarttırırdı. İnanılmaz bunlar ama böyle...

— Kendisi ne yapardı?

R.H.: Kendisi gayet nazik bir adamdı. Dışardan gelen numunelerin raporları verilir; filanca zehirlenir, Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi'ne mütemadiyen numune gelirdi.

— Günlük tahliller yapardı yani, araştırma değil.

R.H.: Evet, tahlili de kendi yapmaz tabii. Emir verir, yaptırırdı. Remziye Hanım isminde tıp doktoru bir hanım vardı. Nereye gitsem Remziye isminde başka bir hanım olurdu zaten. Onun için ismimiz çoğu defa karıştırılmıştır. Akil Muhtar Bey'in[51] vaktiyle asistanıymış. Elleri çok izanlıydı, en ince ameliyatları fareler üzerinde yapabilen bir hanımdı. Maalesef genç yaşta o da hayata veda etti.

— O araştırma yapar mıydı?

R.H.: Yok. Araştırma hoca yaptırmıyor zaten, hocanın önlediği şey o.

— Ama siz yine de vitaminler üzerinde çalıştınız.

R.H.: Onu çok yaptım, yani bir buçuk sene. O sıralarda baktım Türkiye'de vitaminler hakkında hiçbir bilgi yok. Türkiye'deki bütün meyve ve sebzelerde C vitamini araştırmasını sistemli olarak kimya metotlarıyla yaptım. Karadeniz portakallarından Dörtyol portakallarına kadar bir meyvenin muhtelif bölümlerinde bile vitamin miktarının değişebildiğini gösteren neticeler aldım, fakat neşredeme-

---

51 Akil Muhtar Özden (1877-1949). Cenevre Tıp Fakültesi mezunu, 1944'teki emekliliğine kadar İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi farmakodinami kürsüsünde görev yapmış hekim ve siyasetçi.

dim. Çünkü hoca Vekâlet'ten emir getirdi. Müessesenin mecmuasında neşredilmek için hocadan müsaade almak şarttı. Tabii böyle bir müsaadeyi veremiyor, vermiyordu. Hıfzıssıhha Müessesesi'nden ayrıldıktan dokuz sene sonra orada yaptığım araştırmaları ancak neşredebildim, o hoca gitmişti. Bu araştırmalarım *Hıfzıssıhha Mecmuası*'nda[52] yetmiş sayfalık bir araştırma olarak neşredildi. "Meyvelerimiz ve Sebzelerimizde Vitamin C Miktarları" ismi altında.

— *Bir de galiba mahlep, kantaron çiçeği, onları tahlil etmiştiniz, değil mi?*

R.H.: Doğru tabii. Mahlep de... Ben çocukken annem çocuklardaki raşitizme karşı sütüne iki üç tane mahlep atardı.

— *Tane olarak mı yoksa dövülmüş mü?*

R.H.: Tane olarak. Kaynarken iki üç mahlep atardı. Ben buna hiç inanmadım kocakarı ilacı diye. Sonra vitaminlerin çok küçük miktarda olduğunu görünce anti-raşitik D vitamini olması ihtimalini düşündüm ve mahlep taneleri üzerinde araştırmalar yaptım. Evvela mahlebin tanelerindeki yağı ayırdım ve kimya reaksiyonlarıyla orada hakikaten D vitamininin mevcut bulunduğunu gösteren tecrübeler yaptım. Gene yedi sekiz sene sonra, Alman hoca ayrıldığında, mahlebin bu tesiri hakkında orada bir not[53] neşrettim.

— *Bir de bir kökle ilgili çalışmanız var.*

R.H.: Enteresan bir şeydi. Bir gün Silvan Milli [Müdde-i] Umumiliği'nden bir mektup ve beraberinde bir paket geldi; içinde kök parçaları vardı. Milli [müdde-i] umuminin, yani savcının yazdığına göre ora halkı düşmanlarına iftira etmek için bu kökü dövüp kollarına koyuyorlar, ondan sonra kendilerinin hasımları tarafından dövüldüğünü iddia ederek adliyeye müracaat ediyorlardı. Ben de mevzuu enteresan gördüm, bu nevi muayenelerde âdet olduğu üzere kökü

52 *Türk Hijyen ve Tecrübî Biyoloji Dergisi.*
53 Küçük makale.

dövdüm ve tüyleri dökülmüş tavşanların sırtında muayene etmek istedim. Fakat hayvanlar tahammül edemedi, kabil değil koyamadım. Bunun üzerine ben de herhalde tehlikeli bir şey olsa oradaki insanlar kendilerine tatbik etmezlerdi bunu diye düşünerek koluma koydum. Öğle yemeğinde eve çıkmak üzere paltomu giydim. Fakat yolda müthiş bir kaşıntı ve yanma hissiyle rahatsız oldum; açtım baktım, henüz çürük rengi yok, daha olmamış dedim, tekrar kapadım. Henüz sararmış gibiydi. Böylece bir, bir buçuk saat tuttum; fakat çıkardığım zaman kolum mahvolmuştu, baştanbaşa yara ve bu yara bir buçuk sene sürdü. Ondan sonra da izi uzun müddet kaldı. Sonra ben bu vakayı Fransa'da azası olduğum *Bulletin de la Société chimique*'e gönderdim. Maalesef bünyesini ben tayin edemedim, o zaman elimdeki vasıtalar kifayet etmiyordu. Fransa'da çok alakadar olan eczacı mektebinden bir profesör bana mektup yazdı, ona bu kökleri ve köklerden çıkardığım billuri iğneler manzarasında, turuncu müessir maddeyi gönderdim. Orada yapılan spektral analizde bunun bir difenol olduğu ve bünyesi tayin edildi. Notum da *Bulletin de la Société chimique de France*'da kolumdaki yara izi resmiyle beraber neşredildi.

— *Sonra bu ekstreden herhangi bir şekilde faydalanıldı mı? Bir tatbikatı oldu mu?*

R.H.: Bilmiyorum. Faydalanmak belki şu şekilde mümkün olabilecek diye o zaman düşünmüştüm. Yani yakıcı bir madde olduğu için belki romatizma ağrılarında filan kullanılabilirdi, artık o tıp mensuplarının düşüneceği bir şeydi.

— *Peki, bir şey sorayım, şimdi yaz aylarında bu profesör yokken siz bu araştırmaları yapıyordunuz; laboratuvarınızda tahlil sistemleri yeterli miydi? Mesela vitaminleri ayırıyorsunuz, kimyasal analizler yapıyorsunuz.*

R.H.: Pek zengin bir laboratuvar değildi. Yalnız bir pH cihazımız vardı. Bir de mikroskopumuz; pek fazla bir şeyimiz yoktu.

— O zaman bu elde bulunan şeylerle yapılabilecek araştırmalarla sınırlıydınız, yani bir konu seçerken?

R.H.: Tabii, tabii, evet.

ECZACI MEKTEBİ

— Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde çalışırken üniversiteyle bir temasınız oldu mu gidene kadar?

R.H.: Hayır.

— Zaten bir tek İstanbul Üniversitesi vardı, henüz Ankara Üniversitesi de yoktu, kurulma aşamasındaydı.

R.H.: Yoktu. Ankara Hukuk Mektebi vardı o sıralarda; üniversite yoktu. Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde altı sene çalıştım; o sıralarda tekrar üniversiteye dönmek istiyordum artık ve Eczacı Mektebi'nde bir yer açıldığını duydum. Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde de çalışırken daha çok eczacılığı alakadar eden mevzular elimden geçmişti. İmtihana gireceksin dediler, vaktiyle doçent olduğum halde beni yeni baştan doçent olarak tayin etmek için imtihana soktular. İmtihan günü de orada bulunan bir Fransız hoca imtihana gelmedi. Bu suretle boşuna İstanbul'a gelmiş oldum, tekrar döndüm. İkinci bir defa imtihana girdim. Bu seferki imtihanı bir Alman hoca yapıyordu ve Fransa'da okuyanlara karşı müthiş antipatisi, alerjisi vardı; az kaldı döndüreceklerdi beni doçentlik imtihanından Eczacı Mektebi'nin.

— Kaç yılında?

R.H.: 1942. Sonunda o zamanın dekanı olan, Allah rahmet eylesin, Fahir Yeniçay[54], müdahale etmiş arkamdan, en nihayet kabul edildim ve Eczacı Mektebi'ne doçent olarak, toksikoloji doçenti ve analitik kimya doçenti olarak 1942 senesinde geldim. '42'den '47'ye kadar Eczacılık

54 Mustafa Fahir Yeniçay (1902-1988). Doktorasını J. B. Perrin yönetiminde Sorbonne Üniversitesi'nde tamamlamış fizikçi. 1953-1955 yılları arasında İstanbul Üniversitesi rektörlüğü yapmıştır.

Remziye Hisar öğrencileriyle birlikte laboratuvarda.

Fakültesi'nde birinci ve ikinci sınıflara analitik kimya, son sınıfa da toksikoloji dersi verdim. Onların laboratuvarlarını organize ettim yukarıdan aşağıya. Bir Fransız hoca vardı, vesait mevcut değil diye, "Burası üniversite değil, ahır," diyerek ne talebeyle alakadar olurdu ne de laboratuvar yaptırıyordu. Ben evden şişeler taşıyarak Fransa'daki laboratuvarın örneğini birinci ve ikinci sınıflar için tamamıyla yaptım. Toksikoloji laboratuvarında da o zamanlar için mühim olan bazı fonksiyonların, şekerlerin, osazonların, şunların bunların idantifikasyonu[55] metotlarını getirdim. Zaten toksikoloji için bir Türk profesörünün tatbikat kitabı da mevcuttu. Fakat kitaplardan fazlalarını da talebeye gösterdim.

— *Eczacılıkta belki durum daha mı iyiydi? Uygulamalı, tatbiki bir şey olduğu için herhalde Türkiye'de yetişmiş eczacılar daha eskiden beri vardı. Saf kimya gibi değil.*

R.H.: Var ve bakın şunu söyleyeyim: Eczacılık Türkiye'de bir tek yerde, yalnız orada vardı. Balkanlar'da da yokmuş

55 Teşhis.

Eczacılık Mektebi öğretim kadrosu, 1943. Remziye Hisar en ön sırada soldan beşinci.

da Bulgarlar filan eczacı mektebi açacaklarına talebelerini bizim Eczacı Mektebi'ne yollarlardı.

— 1940'larda hâlâ böyleydi?

R.H.: Evet, ondan sonra oralarda da açılmış. Oraların bütün nüvesinde ecnebi talebe çoktur. Komşu Bulgarlar bilhassa ekseriyeti teşkil ediyorlardı.

— Fakat Türk hocalar da herhalde kimyadaki kadar az değildi. Mesela eczacılıkta dışarıya gidip ihtisas yapan, doktora yapan insanlar...

R.H.: Doktora yapan yoktu eczacılıkta, fakat pratik bilgileri çok olanlar vardı. Yani araştırma Eczacılık Mektebi'nde de yoktu. Fakat pratik yerler için mesela gümrük için, şu için, bu için bütün adamlar Eczacı Mektebi'nden çıkanlardan teşkil ediliyordu.

— Yani pratik kimyager olarak da çalışıyorlardı.

R.H.: Pratik; zaten bizde kimyager eczacı derler. Kimya yaptı mı eczacılığı da beraber yapanlar vardı eskiden. Eczacı Mektebi daha eskiden üç seneymiş, kimya da üç seneymiş; onu yaparken ötekini de yapan vardı bizde.

EZİYETİN FİZYOLOJİSİ

— Eczacılık Fakültesi'nde de araştırma yoktu dediniz. Fakat orada sizin derslerinize, tatbikatlarınıza, çalışmalarınıza daha önce Darülfünun'da olduğu gibi bir engelleme var mıydı, arkanızdan laf söyleme, dedikodu yapma yahut derslerinize öğrenci göndermeme şeklinde işler?

R.H.: Vardı, hem de çok vardı. Müdür bir emekli askerdi; müdür tarafından çok rahatsız edilirdim. Mesela bana "Hangi dersleri istersiniz?" diye sormuşlardı. Ben de rica etmiştim, "İlk derse koymayın, vapurum uymuyor," demiştim. Bunun üzerine bütün derslerimi ilk saate koydular ve ben Anadoluhisarı'ndan altı buçuktaki vapurla çıkıp gitmeye mecbur oldum bütün Eczacı Mektebi hayatım. İşte nasıl eziyet edecekler onun şeyini bilirler...

— Daniskasını?

R.H.: Fizyolojisini bilirler; yani bir insana nasıl eziyet edilirin bütün kanunlarını. Çok çektiler saçımın dibinden. Terazilerimi kırdırırlar asistanıma. Her gün onlarla uğraşırım, muvazenesini[56] bozdururlar. Kantitatif laboratuvar, kilitli. Girerim ki terazilerin bütün kefeleri yerlerde, meğer asistanım açıp yapıyormuş. Onları her sabah ayarla, talebe gelecek.

Kim yaptırırdı bunu, okul idaresi mi?

R.H.: Okul idaresi işte.

— Neden?

R.H.: Bir şey bulamıyorlar, komünist olduğuma kani olmuşlar. Onun için.

— Sizin üzerinizde böyle siyasi yakıştırmalar var bir de, değil mi? Neden?

R.H.: Evet, evet. İşte onu neden yakıştırdılar bilemiyorum. Galiba ben iyi giyinemiyordum, çünkü paramla çocuklarımı yetiştiriyordum. Bizde de bir numaralı itibar giyinişti. Herkes o zamanlar 15 liraya diktiriyor erkek terziye. Ben nereden diktireceğim? Anca yol parası, bitti gitti. Ben dikişimi de çarpık çurpuk kendim yaptığım için tabii herhangi bir şekilde saygınlık elde edemedim. Ama Paris'te ben üstüm başımdan hiç utanmadım. Kimse üst başımla meşgul değildi. Orada da hazır alamazdım, çok pahalıydı terzi, ancak zenginler terziye diktirir. Patron alırdım, patronun üzerine biçerdim. Ondan sonra da sokakta makine dikişi çekerlerdi. Bütün makine dikişini de çektirirdim. Paltolarımı bile, resimlerde gördüğünüz arkamdaki paltoları bile öyle yapardım.

— Bir de herhalde açık sözlü bir insandınız, düşündüğünüzü söylüyordunuz.

R.H.: Eh, biraz işte...

— Dışarıda okuyup geldiniz, savaştan önceki Fransa'daki siyasi gelişmeleri biliyordunuz...

---

56 Denge.

R.H.: Evet, ben onları hiç tahmin etmiyordum, yani bilmiyorum, mesela fikirlerimi serbest söylüyorum. İspanya'da Francocularla Cumhuriyetçilerin mücadelesi vardı. Tabii ben Francocular aleyhinde ağzıma geleni söylüyordum. Sonra öğrendim ki orada konuşulan laflar, hemen her akşam jurnal edilirmiş. Geceleri yüksek muallim mektebinde müzakereci olarak çalıştım üniversitede bulunduğum zamanlar. Haftada üç gece müzakereci olarak giderdik. Ben giderdim, Ratip Bey[57] giderdi, Fahir Yeniçay giderdi. Her birimiz ayrı bir derste müzakereciydik.

— Bir de Cahit Arf[58] *vardı?*

R.H.: Cahit, hayır, müzakereci değildi. Cahit'in o sıralarda doktorası yoktu, sonra yaptı, Almanya'da... Geceleri oraya giderdim ve oradan 25 lira alırdık haftada, ayda 100 lira. O 100 lirayı da kızımın leyli ücretine... Erenköy Lisesi'nde okurdu Deha. Müdür bey büyük bir iyilik ederek taksiti iki defada değil, benden aylık alırdı. Oradan tanıdığım talebeler, hâlâ gelenim vardır. Gece müzakereciliğinden elli sene sonra bile hatırlayıp gelen Kıymet vardır mesela.

— Ama akşam konuştuğunuz şeyler gidip rapor edilirdi.

R.H.: Edilirmiş, hepsi.

TEKNİK ÜNİVERSİTE YILLARI

— Daha sonra Eczacılık Okulu'ndan da ayrıldınız.

R.H.: Ayrıldım. Ratip Berker Bey, Teknik Üniversite'yi tercih etmişti. Zannediyorum o sırada bir kanun çıktı; iki üniversitede hocalık olmayacak, biri tercih edilecek diye. Ratip Bey Teknik Üniversite'yi tercih etti.

---

57 Ratip Berker (1909-1997). Lisans öğrenimini matematik dalında Fransa'da Nancy ve Lille üniversitelerinde yapmış, 1944-1948 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Makine Fakültesi dekanlığı görevinde bulunmuş ordinaryüs profesör.

58 Cahit Arf (1910-1997). Yükseköğrenimini Fransa'da École Normale Superiéure'de, doktorasını Almanya'da Göttingen Üniversitesi'nde yapmış, TÜBİTAK'ın ilk bilim kurulu başkanlığı görevini yürütmüş, literatürde Arf değişmezi, Arf halkaları gibi kendi adıyla bilinen kavramlar üzerine çalışmış matematikçi.

— Hangi yıldı bu?

R.H.: 1947. Bana bir gün telefon etti. "Remziye Hanım, siz de buraya gelin. İlhami Civaoğlu'nun[59] yanında boş bir doçentlik var, burada beraber çalışırız, daha rahat edersiniz," dedi. Eczacı Mektebi'nde çünkü epeyce beni üzüyorlardı. Düşündüm, belki orada araştırma yapmam mümkün olur ümidiyle muvafakat ettim, "Yalnız, talebemi ortada bırakmayayım, müsaade ederseniz imtihanlarını ben yapayım," dedim. Olur dediler, müsaade ettiler. Eylülde talebemin imtihanlarını ben yaptım. Yeni bir hoca elinde belki haklarında tereddütlü vaziyetler olabilir diye. 9 Mayıs 1947 tarihinde Teknik Üniversite Makine Fakültesi'ne gittim. O zamanlar orada ayrı kimya fakültesi yoktu.

— Gümüşsuyu'na gittiniz.

R.H.: Gümüşsuyu'na gittim, evet ve 1947'den 1959 senesine kadar Makine Fakültesi'nde çalıştım. Laboratuvarda analitik kimya tatbikatını yaptırıyordum. Bana bir iki sene ders verdirilmedi; yalnız laboratuvarlarda çalıştım.

— Ama araştırmanızı yapardınız.

R.H.: Yapardım ama neyle? Laboratuvarlarda fazla vesait ve imkân bulamadım. Elimin altında bir termos, bir hassas terazi, bir de elektrikli fırın var, bir şey almıyorlar ki. Ama başından ayrılmazdım; mütemadiyen bir şeyi aydınlatmaya uğraşırdım. Bazı değişimler üzerinde çalışıyordum. Ancak bir iki nokta var ki, hocamın tesirinin devamı da değildi bu; tamamen kendi buluşumdur. Mesela metafosfatların kuru metotla ısıtılması neticesinde klor ailesinden bazılarının açığa çıkması. Bu flor için kabil-i izah değil[60]. Çünkü flor en elektronegatif element. Onu kendinden,

---

59 İlhami Civaoğlu (1899-1988). 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi olan Yüksek Mühendis Mektebi'nde 1934'te fizikokimya profesörü, 1954 yılında Makina Fakültesi'nde ordinaryüs profesör olmuştur. 1956'da İstanbul Teknik Üniversitesi rektörlüğüne seçilmiştir. Türkiye Kimyagerler Cemiyeti ve Türk Fizik Derneği'nin kurucularındandır.

60 Açıklanması mümkün değil.

bileşiklerinden açığa çıkaracak daha elektronegatif element yok. Halbuki metafosfatlarla bu flor açığa çıkıyor, kuru metotla ısıtılınca. Buna pek inanmadılar; Avrupa'dan mektuplar aldım. Bir adam hatta beni yalancılıkla itham ediyor, bu mümkün değil diyordu. Sonra kendisine deneyi anlattım; bu ısıtma esnasında nasıl çıkan florun silisli bir kapağı şerareler saçarak tahrip ettiğini. Bunu ancak florun yapabileceğini belirterek, "Özür dilerim, beni fevkalade tenvir ettiniz[61]," dedi. Birkaç yerden mektup aldım. İngiltere'den bu neşriyatım için memleketinizde kim bilir ne kadar alaka görmüştür diye yazmışlardı. Halbuki benimle sade alay ediyorlardı, aptal diye.

— Bu florun böyle serbest olarak elde edilmesi çok zor bir şey, değil mi?

R.H.: Çok zor, ama açığa çıktığı muhakkak, çünkü şerareler neşrediyor ve silis kapağı tahrip ediyor, demek ki açığa çıkıyor flor.

— Bunu siz floru açığa çıkarmak için bir metot olarak mı düşündünüz?

R.H.: Yok, ben fosfatlarla ilgileniyordum. Benim teorik bilgim bunu izaha kâfi değil. Yani redoksla izah edilecek, redüksiyon oksidasyonla izah edilecek bir mekanizma değil, daha çok elektronik bilgilerle belki izah edilebilir, onu bilmem. Ama çıktığı muhakkak. Fırına florürü koyuyorum, sodyak florür, sodyak metafosfat koyuyorum. Kapak da silis. Silisi şerarelerle tahrip ediyor, demek ki flor çıkıyor. Nitekim tarttığım zaman oradaki azalma da bunu teyit ediyordu. O zamanlar epey uğraştım bununla. 1956 senesinde, gazetelerde bir Amerikalı profesörün Illinois Üniversitesi'nden geldiğini ve İstanbul Üniversitesi'nde polifosfatlar üzerinde bir konferans vereceğini okudum. Ben de polifosfatlar, metafosfatlar üzerinde çalıştığım için ne yenilik var diye dinlemeye gittim. Bu profesör konferansına

61 Aydınlattınız.

Türkiye'deki Hisar'ın bu mevzuda çok mühim buluşları olduğunu söylemekle söze başladı. Dinleyici öğrenciler beni tanımıyorlardı, çünkü İstanbul Üniversitesi'nden uzaklaşalı hayli olmuştu. Kim bu Hisar diyorlar; adam mütemadiyen Hisar'ın yaptıklarının, buluşlarının ne kadar mühim olduğunu anlatıyordu.

— *Siz nerede yayınlamıştınız bu buluşları?*

R.H.: Fransa'da *Bulletin de la Société chimique*'te.

— *O yıllarda taze miydi? Yani bu konferans verildiği sırada yeni yaptığınız yayınlar mı yoksa daha öncekiler miydi?*

R.H.: Daha önceden, mesela Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde yapıp da Alman hocanın neşrine müsaade etmediği araştırmalarımı neşretmeye ancak dokuz sene sonra muvaffak olabildim. Teknik Üniversite'nin de bülteni vardı, kabul etmediler. Onun üzerine gene Fransa'da neşrediyordum. Uzun, 20-25 kadar araştırma.

— *Arka arkaya makaleler halinde.*

R.H.: Evet.

— *Bunlar hemen 50'lerde Teknik Üniversite'de yaptığınız* çalışmalar.

R.H.: Vitaminler üstündeki çalışmalarım dokuz sene evvel Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde yapılanlardı; sonraki çalışmalarım dediğim gibi, bu gayet mahdut iki üç vasıtayı kullanarak Teknik Üniversite'de tatil esnasında yapabildiklerimdi. Sonra o Illinois Üniversitesi'nden gelen Amerikalı profesör geziyordu üniversiteyi. Beni tanıttılar Hisar diye.

— *Affedersiniz, konferansında siz oradaydınız, ama kendinizi tanıtmadınız.*

R.H.: Hayır, tanıtmadım.

— *Niçin?*

R.H.: Bilmiyorum, yani reklam gibi geldi bana. Sonra kendi Teknik Üniversite'yi gezmeye geldiği zaman rahmetli Nami Bey tanıttı zannederim gene, İlhami Bey tanıtmadı.

"Göreyim çalıştığınız laboratuvarı," dedi. Baktı laboratuvarım gayet fakir. "Hayret, demek böyle bir laboratuvarda, böyle araştırmalar yapılabiliyor," diyerek bana iltifat etti ve beraber çalışmayı teklif etti; fakat ben maalesef bundan istifade edemedim. Çünkü biliyorum ki bunu kabul etseydim burada pek çok güçlüklerle karşılaşırdım. Bir indikatör kâğıdını almak için bile bazen aylarla uğraşmaya mecbur oluyordum. Böyle bir vaziyette Amerika'daki tanınmış bir profesörle müşterek bir mevzuda çalışmayı cesurca buldum, bundan faydalanamadım. Sonra aynı günlerde, aradan iki gün geçmeden bir gün odama Fransa sefaretinden bir memur geldi ve bana bir kâğıt uzattı. Açınca şaşırdım, Fransız Hükümeti bana Napoléon zamanında tesis edilen ve yabancı ilim adamlarına verilen akademi nişanının *officier* rütbesine layık görüldüğümü bildiriyordu. Böylece zannediyorum ki kadınlar arasında, laboratuvarda çalışanlar arasında o devirde yabancı bir ilim nişanı galiba ilk ben almış oluyordum.

— *Yalnız kadınlar arasında mı, yoksa başka Türkler var mıydı?*

R.H.: Başka Türklere verilen *Légion d'honneur*'dür. Siyasidir.

— *Hayır, fen dalında? Kimyada, fizikte... o tarihte var mıydı başka?*

R.H.: Fen dalında bizim memlekette benim bildiğim yoktu, ama varsa bilmiyorum yani... *Officier de l'Academie*; biliyorsunuz bu nişanların üç mertebesi var: *chevalier*, *officier*, *commandeur*. *Chevalier* birinci basamak, *officier* ikinci, *commandeur*'ler artık çok yüksek katlara veriliyor. Benimki *officier* idi. Hâlâ beratını saklıyorum. Fransa'da nişan alanlar bu nişanı taşıdıklarını göstermek üzere nişanı üstlerine koymazlar da yalnız yakalarındaki iliğe o nişanın delalet ettiği renkte bir kurdele geçirirler. Bu nişanın simgesi de *ruban violette*'dir[62]. Yani bana bir *ruban violette* takmak salahiyeti verildi.

62 Mor kurdele.

— Nişanı aldığınız zaman burada üniversitede şaşkınlık yarattı mı?

R.H.: Yok, farkında bile olmadılar ve sicilime geçirmediler. Menderes zamanında, herkese sicilinin bir örneği verilecektir diye bir kaide koydular. Bir de baktım ki benim bir tek lisansım görünüyor. Doktoram bile yazılı değil, ne nişanı... Onun üzerine herhalde unutulmuş bu dedim. Halbuki her giderken doktoramın fotokopilerini istiyorlar, veriyorum. Gidiyor yani.

UZUN YILLAR BEKLENEN UNVAN

— Teknik Üniversite'de neler yaptınız daha sonra?

R.H.: 1959 senesinde yeni bir fakülte açıldı: Maden Fakültesi ve ben de sicilimle beraber oraya devredildim. Daima kürsünün başkanı İlhami Bey'di, ordinaryüs profesör olarak. Ben de doçent olarak, hiç vaziyetim değişmemişti. Aşağı yukarı ancak asistan vazifesi görüyordum. '59 senesinden '62 senesine kadar da Maden Fakültesi'yle beraber Makine Fakültesi'nin ilk sınıflarına İlhami Bey'in tensibiyle[63] yakacak kimyası dersi vermeye tayin edildim. Yakacak kimyası benim için kimyayla hiç alakası olmayan, cazibesi son derece az, sadece bir denklem yazıp şu kadar kalori çıkıyor diye söylemekten ibaret, pedagojik bakımdan talebeyi cezp etmeyecek bir dersti. Benim için de çok yorucu. İki yüz kişilik kalabalık bir sınıfa veriyordum dersi. Mikrofon da yoktu, sesimi en arka sıralara duyurabilmek için çok yoruluyordum. Senelerce buna istemeyerek katlandım. Ancak İlhami Bey'in yazdığı yakacak kitabını okutmaya mecburdum. Çünkü kendisi kürsünün başkanıydı ve biraz önce de söylediğim gibi, bu dersi cazip bir hale getirmek hemen hemen imkânsızdı. Yalnız petrol bahsinde kitapta mevcut olmadığı için, bu programdan dışarıya çıkabiliyor ve dinleyicilerin alakasını uyandıracak

63 Uygun görmesiyle.

1967 yılı Kimya Kongresi'nde Remziye Hisar (oturanlar arasında sağdan ikinci) Saffet Rıza, Dekan Ali Rıza Berkem ve eşiyle birlikte.

petrol keşfine ait fıkralar ve tarihi bilgiler koyarak dersimi dinlenebilir hale getirmeye çalışıyordum. '62 senesinde bir gün, şimdi rahmetli olan Ekrem Göksu Bey[64] beni çağırdı ve "Biz bir kimya fakültesi açacağız ve sizi de orada kürsü başkanı yapacağız," dedi. Buna hiç inanmadım, kendisine rica ettim, "Benimle şaka etmeyiniz," dedim. Halbuki şaka etmiyormuş, hakikaten bir kimya fakültesi açıldı ve bana da analitik kimya kürsüsünün başkanlığı verildi. Böylece yirmi yedi sene doçent kaldıktan sonra 1962 senesinde profesör oldum. O sene ilk defa rica ettim, Makine Fakültesi'ndeki dersimden ayrıldım. Analitik kimya kürsüsünde son birkaç senede yanımda bulunan asistanlara doktora yaptırmak ve onlara araştırma zevkini aşılamak için elimden geldiği kadar çalıştım. Yanımda bulunan bütün asistanlar doktoralarını yaptılar.

— Demek ki kariyerinizin nispeten sonraki zamanlarında ilk defa talebe yetiştirme imkânınız oldu.

R.H.: Evet, ilk birkaç sene.

64 Ekrem Göksu (1917-1987). Yüksek lisans ve doktorasını 1946 yılında İsviçre'de tamamlamıştır. Türkiye'nin ilk petrol ve doğalgaz mühendisliği bölümünü İstanbul Teknik Üniversitesi'nde kurmuştur.

— Kaç kişiydi?

R.H.: Dört. Eğer bu imkânı daha evvelden verselerdi en aşağı 20-25 tane doktoralım olurdu. Asistanlarımın ikisi artık enteresan bulamadıkları için araştırmada kendilerine rehberlik edilmediği dolayısıyla emekliliklerini isteyip ayrılmışlar. Bunu da son günlerde duydum, üzüldüm; çünkü Candan Hanım'la[65] Günay Hanım[66] henüz gençtirler. Epey de tecrübeleri olduğuna göre onlardan çok faydalanılabilirdi.

— Aslında bir kimya bölümü oluştururdunuz. Ama en azından son bilançoya baktığımız zaman, sizin gibi araştırmasını sürdürüp, gidip gelen, dışarıda çalışan birisini bıraktınız.

R.H.: Evet, bıraktım. Hatta iki.[67] Bunlardan bir tanesi, Çiçek Hanım[68] sonra daha da ilerleyerek kendi başına Fransa'ya gitti, orada araştırmalar yaptı, halen dahi çalışmakta. Şu sırada da bir burs alarak Liverpool Üniversitesi'nde araştırmalarına devam etmektedir. Hangi mevzuda çalıştığını bilmiyorum. Ben kendisine nadir topraklar üzerinde çalışmayı tavsiye etmiştim. Çünkü Türkiye'de nadir topraklar üzerinde yapılmış hiçbir çalışma yoktur. Halbuki bazı yerlerdeki ocaklarımızda bu nadir toprakların mevcudiyeti çok ehemmiyetli ve üzerlerinde çalışılması memleket ilmi bakımından kıymetli neticeler verebilir.

— Ben size bir şey söyleyeyim şimdi. Geçen sene, gazetelerde de yazdı, duydunuz herhalde. Yüksek sıcaklıkta,

---

65 Candan Tolon. Doktorasını "Bazı bölgelerimize ait killerin fiziksel ve kimyasal incelenmesine katkı" başlıklı teziyle 1973 yılında almıştır.

66 Günay Özmarmara. Doktorasını "Bazı blend cevherlerinin termik ve kimyasal incelenmesi " başlıklı teziyle 1971 yılında almıştır.

67 Remziye Hisar'ın dördüncü doktora öğrencisi Süren Şerik'tir. Doktorasını "Keban vanadinit filizinin kimyasal incelenmesi" başlıklı teziyle 1968 yılında almıştır.

68 Ayçiçek Akseli. Doktorasını "Kromit cevherlerimizin bazı katma maddelerinin muvacehesinde oksitlenmesinin termik ve kimyasal incelenmesi" başlıklı teziyle 1979 yılında almıştır.

yani 90° Kelvin sıcaklığında üstün iletken bulundu ve bu çok önemli bir şey. Çünkü büyük bir teknik ilerlemeye yol açabilir bu malzemeler. Nadir toprakların içinde bulunan bileşikler. İtriyum, bakır oksit, çok karışık bir yapısı var ve şimdi dünyada pek çok insanın, fizikçilerin ve kimyacıların üzerinde çalıştığı bir konu.

R.H.: Öyle, ben bunu yirmi sene, yirmi beş sene evvel hissettim ve çok istedim nadir topraklar üzerinde bizimkiler çalışsın diye. Türkiye'de kimya üzerine çok şey yapılabilirdi, ama işte maalesef bütün araştırmalara engel olan birkaç kıskanç insanın köprü başlarını tutması yüzünden çok fırsatlar kaçırdık.

— Bir de tabii lafta değil, pratikte araştırmaya önem verilmesi, temel ilme, fen konusuna yatırım yapılması, insanlara imkân verilmesi Türkiye'de bir politika değil. Çok dalgalanıyor, bazen destek veriliyor, bazen geri çekiliyor. Hâlâ öyle.

R.H.: Bunlar hükümet programı olacak şeyler değil, devlet programı olacak ve kim iktidara gelirse gelsin buna dokunamayacak, dokunamaması lazım. Ama maalesef işte zaman zaman dalgalanır, bazen heveslenirız. Niye bizde çıkmıyor, niye bizde çıkmıyor diye düşünür dururuz. Bakıyoruz burada hiçbir şey yapamayan insan gidiyor Amerika'da, İsviçre'de, Almanya'da çalışıyor ve öne geçebiliyor. Neden kendi memleketinde bunu yapamıyor, üstünde düşünülecek mühimmatta bir konu.

— Sizin kendi açınızdan yaptığınız işler içerisinde en hoşunuza giden, en zevk aldığınız ne oldu?

R.H.: Valla eğer hayata yeniden gelsem biyokimya yapardım; ama maalesef biyokimyayı istediğim yaratıcılıkla yapabilmek için hiçbir temelim olmadı. O içimde bir hasret olarak kalacaktır. Yaptıklarımın arasında en mühim saydığım bir şey var, o da biraz önce anlattığım metafosfatlarla florürlerin ısıtılması neticesinde florun açığa çıkması. Bu bende biraz heyecan uyandıran bir şeydir. Bir de vitamin-

lerimizi tetkik ettiğimiz zaman meyvelerimizde zannediyorum Türkiye'de ilk defa C vitaminleri üzerinde sistemli bir araştırma yapmış oldum. Esrar üzerinde çalıştığım zaman bir reaksiyon bulmuştum; o zamanki Cemiyet-i Akvam'dan buna bir teşekkür gelmişti. İşte bunlar araştırıcının küçük mükâfatları ve tatminleri. Bunları da tadabildiğim için kendimi mesut sayıyorum.

TÜRKİYE'Yİ TEMSİL EDEN KADIN KİMYACI

— Hocanızın jübilesine Fransa'ya gittiğinizi söylediniz. Üniversitedeyken başka milletlerarası toplantılara katıldınız mı?

R.H.: Rusya' ya gittim, inkılaptan 17 sene sonra, 1934'te. Üniversite inkılabından bir gün sonra maarif vekili Hikmet Bayur imzasıyla bir telgraf aldım. Rusya'da Mendeleyev'in doğumunun yüzüncü senesi münasebetiyle yapılacak bir kongreye 1000 lira harcırah mukabilinde gidip gitmeyeceğim soruluyordu. Ben de Türkiye'yi bir hanım olarak bir ilim kongresinde temsil etmeyi bir vazife addettim, kabul edeceğimi bildirdim ve bu suretle Odessa tarikiyle[69] bu kongreye İstanbul Üniversitesi'ni temsilen iştirak ettim. Kongrede o devrin çok tanınmış ilim adamları Fraulein Meitner[70], renyumun kâşifi Alman karı-koca[71] ve tanınmış Amerikalı bir kolloid âlimi, birçok memleketlerden gelen insanlar vardı. Fransa'dan tanıdık bir kimseyle karşılaşmadım. Öyle zannediyorum Fransa'dan iştirak olmamıştı; galiba o sırada Fransa ile araları iyi değildi. Beni en tesir altında bırakan şey Rusya'daki kâğıt eksikliğiydi.

---

69 Yoluyla.

70 Lise Meitner (1878-1968). Avusturyalı-İsveçli kadın fizikçi. Uranyum çekirdeğinin nötronlarla parçalanmasını ilk açıklayanlar Meitner ve yeğeni Otto Frisch'tir (1939).

71 Ida (1896-1978) ve Walter (1893-1960) Noddack. Keşiflerini Alman kimyacı Otto Berg'le beraber yapmışlardır (1925).

Hatıralar bile bizim eskiden kasapların et sardıkları kaba sarı kâğıtlar üzerine yazılıyordu; bir de halkın inkılaptan on yedi sene sonra içinde bulunduğu maddi ve yiyecek sıkıntısı. Halbuki parti mensupları kuşsütü eksik olmayan ziyafetler içindeydi, buna çok üzüldüm. Döndükten sonra raporlarımı maarif vekiline yazdım ve bilhassa sanayi ile üniversitelerin çok sıkı işbirliği halinde bulunduğunu işaret ettim.

— Ne gibi şeyler yapıyorlardı araştırma olarak kimyada?

R.H.: En çok semikondükterler[72] üzerine çalıştıklarını söylediler. Semikondüktörlerdeki bu çalışmaların, bundan sonraki devirde radyo ve diğer fiziko-kimyevi keşiflerin başlıca sebebi olduğunu söylerler.

— Bu toplantı sadece Mendeleyev'i anma mahiyetinde miydi, yoksa yeni buluşlarla ilgili bildiriler, tebliğler var mıydı?

R.H.: Hayır, Mendeleyev'i anmaya inhisar ediyordu.[73] Hatta oğlunu da getirmişlerdi; fakat herkesin intibaı oydu ki babayla oğul arasında deha bakımından, ilmi seziş bakımından pek benzerlik yoktu. Birtakım unvanı ve yeri vardı, ama belli ki babasının hatırı için verilmişti.

— Kimyacı mıydı oğlu?

R.H.: Evet, o da kimyacıydı.

— Orada sizi nasıl karşıladılar?

R.H.: Bana çok itibar ettiler, Türkiye'yi bir kadın temsil ediyor diye. Ben de elimden geldiği kadar vazifemi iyi yapmaya çalıştım. Fakat Odessa'ya indiğim zaman polis ve muhafızlar didik didik her şeyimi aradılar, yataklarımın altına kadar, üstümü başımı sarsarak...

— Davetli olmanıza rağmen.

R.H.: Evet, onlar nezaket göstermedi. Ötede otelde kaldığımız zamanlar organizasyon biraz bozuktu. Mesela bir yere ziyarete gidilecek diyorlardı, aşağı topluyorlardı bizi.

---

72 Yarıiletkenler.

73 Yalnız Mendeleyev'i anmak içindi.

Siças diyorlardı; şimdi, bu saatte manasına, en aşağı bir buçuk saat bekliyorduk bir yere gitmek için. Fakat ellerinden geldiği kadar yabancı delegeleri memnun etmeye ve iyi bir intiba bırakmaya gayret ediyorlardı. Yirmi gün kadar misafir olduk. Bütün sayfiye yerlerini, bütün tarihi yerleri, sarayları hepsini gezdirdiler. Leningrad'daki meşhur kışlık sarayı gezerken, müzik salonları ve diğer toplantı yerlerinin güzelliği içinde bir oda dikkatimi celp etti. Döşemesinin inceliği, zarafeti, renklerine hayran oldum. Öğrendim ki bu oda çarlara II. Sultan Mahmud tarafından hediye gönderilmiş.

— *1934'te Odessa'dan Leningrad'a kadar Rusya'yı güneyden kuzeye geçtiniz. O sırada trende beraber yolculuk ettiğiniz insanlar veya dışarıda gördüğünüz şeyler nasıldı? Dikkatinizi çeken şeyler, turist olarak intibalarınız.*

R.H.: Hepsi çok nazikti. Fakat halk tabakası bana değil, Amerika'dan gelenlere çok iltifat ediyorlardı dolar almak, bahşiş almak için. Halbuki bahşiş yasaktı, hizmetçilik yasaktı. Parti yüksek makamındakilere hizmetçi girebilmek için herkes yarıştaydı. Yani teori ile pratik birbirinden çok ayrıydı. Parti mensupları bolluk içindeyken halk, sokaklarda görüyorduk, bir küçük tabağın içine iki tane küp şeker konmuş, onu satmak için bile uğraşıyordu. Benim gördüğüm, on yedi sene evvel ihtilal günlerindeki sefaletin manzarası çok az değişmişti. Moskova'da geldiğimi duyunca sefir Vasıf Çınar Bey davet etti. Gittim, kendisine hürmetlerimi söyledim. Bana çok iyiliği vardır, vekilliği zamanında doktoramı bitirmeme emir vermişti. Yoksa biliyorsunuz doktoramı bitirmeden üç ay evvel vekâletten harcırahım gönderilmiş, tahsiliniz bu kadar bizim için kâfi diye, imtihanı geçmeme imkân bırakılmamıştı. Onun için Vasıf Bey'e çok minnettardım ve ilk defa kendisini orada, makamında görerek teşekkürlerimi söyledim.

— *Yani ilk defa şahsen tanıştınız.*

R.H.: İlk defa şahsen Moskova'da gördüm. Zaten bir sene sonra da galiba cenazesini getirdiler '35'te. Ruslar zehirledi derler.

— Bu konferansta sizin Türkiye'yi temsilen bir kadın kimyacı olarak katılmanız dikkati çekti, dediniz. Bütün katılanlar arasında ne nispette kadın vardı, yani o yıllarda dünyadaki kimya çevresinde, Avrupa'da kadınlar aktif miydi?

R.H.: Bu kongreye iştirak edenler arasında Fraulein Meitner, renyumun kâşifi hanım, bir de ben, üç kadın vardık.

— Toplam kaç kişi vardı?

R.H.: Yüzden fazlaydı.

OSMAN HAMDİ'DEN SONRA BİR İLK

— Bunca yıl sonra geriye dönüp baktığınızda pek çok başarılarınız var. Ama belki de en önemlisi sizden önce Avrupa'da doktora yapmış kimyacı yoktu.

R.H.: Hiç yoktu.

— Devletin bu konuda bursları da yoktu o zamanlar?

R.H.: Yok. Ama benden çok önce müze müdürü Osman Hamdi Bey bir devlet lisansı yapmış. Benden evvel devlet doktorası yapan Sorbonne'da bir tek o var. Hem *science naturel* yapmış, hem de fizik ve jeoloji.

— Öyle mi? Ben bunu bilmiyordum. Çünkü Osman Hamdi Bey, Türkiye'de hep müzeciliği başlatan arkeolog, ressam olarak bilinir. Ama science naturel *ve fizik okuduğunu bilmiyordum.*

R.H.: Ben de şaşırdım. Doktorası *science naturel*'de, biyoloji adı yoktu o zamanlar: hayvanat, nebatat, jeoloji. Fizikte bir sertifika yapmış. Yalan söylemeyeyim, galiba fizikte lisansı vardı, ama jeoloji doktorası yaptığı muhakkak. Yani ben Sorbonne'dan ilk mezun değilim. Hamdi Bey'den sonra Sorbonne'dan mezun diye gelenler, ben tahkik ettim, hepsi dinleyici talebe. Mesela Darülfünun'da

MESLEKLERİNİN İLKİ OLAN KADINLARIMIZ : İLK KADIN KİMYACI REMZİYE HİSAR

1920'lerde Sorbon Üniversitesinde bir Türk kadını

Seçkin bir bilim adamımızın anası olan Remziye Hisar Üniversite'deki günlerini ve çektiği sıkıntıları anlatıyor.

Hayat *mecmuasında Remziye Hisar üzerine yayınlanan "Mesleklerin İlki Olan Kadınlarımız: İlk Kadın Kimyacı Remziye Hisar" başlıklı yazı.*

Küçük Tevfik Bey derler, kısa boyluydu, Sorbonne'dan diye bilinirdi. Devam sertifikaları almış onlar. Onları Sorbonne sertifikası diye geçirmişler, hepimiz öyle biliyorduk. Hiçbiri mezun değil. Ama Osman Hamdi Bey'in tahsili çok ciddi.

— *Ama fen alanında doktora yapan ilk Türk kadını sizsiniz galiba.*

R.H.: İkinci. İlk Saffet Rıza Hanım, yirmi gün farkımız var. Yirmi gün evvel geçmiş o doktorasını, ama onun doktorası biliyorsunuz Almanya'dan.

— *Sorbonne'da siz ilk.*

R.H.: Sorbonne'da galiba ilk ben.

— *Osman Hamdi Bey'den sonra erkeklerden var mıydı sizden önce?*

R.H.: Erkeklerden doktora yok, ama mezun var. Coğrafyacı Faik Sabri[74], Sorbonne mezunudur. Lisans.

74 Faik Sabri Duran (1882-1943). 1912 yılında Sorbonne Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Türk Coğrafya Kurumu'nun kurucularındandır.

— Bu gayet enteresan. Osman Hamdi Bey'den sonra, onu bir tarafa bırakırsak, sizin kuşağınızda 20. yüzyılda Avrupa'da ilk doktora kadınlar tarafından yapılmış fen alanında.

R.H.: Öyle, evet.

— Peki, üniversiteye giren kadrolardan konuşurken dört hanımdan bahsettiniz. Kaç erkek vardı sizin kuşağınızda, bir karşılaştırma yapmak için?

R.H.: Biraz sonra geldi tayinler. Yeni gelen erkek arkadaşlarımızın arasında Tahsin Bey'i söylemiştim. O da Lyon'da doktorasını Nobel mükâfatı almış bir hocanın yanında yapmıştı. Ondan sonra Tarık Suphi[75], o zamanlar soyadı yok onun için şaşırıyorum, Tarık Suphi, Haldun[76]...

— Bunlar kimyacı mıydı?

R.H.: Hepsi kimyacı ve hepsi Lyon'dan mezun. Lyon'dan lisanslıydılar. Hiçbirinin doktorası yoktu. İlk doktorayı, şimdiki kimya cemiyeti başkanı olan Ali Rıza Berkem[77] yaptı. Ali Rıza Bey, o zaman soyadı yok, Strasbourg'da[78] *chimie physique*'te doktora yaparak iki sene sonra geldi.

— O ilk kadro içerisinde demek ki erkekler kadar hanım doçentler, doçent namzetleri var.

R.H.: Evet, başından itibaren çok; hâlâ da öyle. Dünyada fende çalışan en çok kadın Türkiye'de, üniversitelerde. Amerika'da filan kadınlar sekreterliği tercih ediyorlar, sayıları çok az yani.

---

75 Tarık Artel (1907-1966). Dahiliye Nezareti müsteşarlığı yapmış babası Suphi Bey'in adından dolayı Soyadı Kanunu'ndan önceki yıllarda Tarık Suphi olarak da bilinir. 1932 yılında Ecole Supérieure de Chimie Industrielle de Lyon'dan mezun olmuş, 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ndeki görevine başlamıştır.

76 Haldun Nüzhet Terem (1907-1980). 1933 Üniversite Reformu'yla İstanbul Üniversitesi'nde göreve başlamıştır. Türkiye'de ilk metalürji dersini vermiş ve ilk metalürji kitabını yayımlamıştır.

77 Ali Rıza Berkem (1908-2007). 1970 yılından itibaren Türk Kimya Derneği başkanlığı yapmıştır.

78 Ali Rıza Berkem doktorasını Strasbourg'da değil, yine Fransa'da bulunan Montpellier Üniversitesi'nde yapmıştır.

— Peki, üniversite inkılabı yapılırken fen dallarına, fen dallarında araştırma yapılmasına bir öncelik verilmiş miydi? İktidarın amaçları arasında fen veyahut uygulama, mesela mühendislik veya tıp var mıydı?

R.H.: Vallahi bunu Profesör Malche'a[79] havale etmişler ve o da bir edebiyatçı olduğu için bu hususlarda bizimkilere yol gösterecek hiçbir nasihatte bulunamamış. Tesadüfen gelenler arasında tıp fakültesinde ve hukukta çok iyi hocalar bulunduğu için bu bölümlerde üniversite inkılabı son derece faydalı olmuştur. Hâlâ adını da bilirsiniz ya, geçen gün gene geldi bizdeki vergi kanunlarını yapan profesör.

— Fritz Neumark[80] *mı?*

R.H.: Evet, onlardan çok istifade edildi. Nebatata gelen hoca da araştırmaları öğretti, hayvanatta çalışanlar öyle, hukuk hocalarının çok faydalı olduğu söylenir. Bütün vergi kanunlarında yapılan ıslahlar, her şey onların yardımlarıyla olmuştur. Fakat kimyada ve fizikte bir hareket pek görülmemiştir. Fiziğe iyi bir Alman hoca gelmişti, fakat üç sene bile çalışmadan onun kontratı yenilenmedi, geri döndü. Orası da beklenilen gelişmeyi gösteremedi.

— O zaman bizim hükümetimizde, bizim idarecilerimizde bilhassa fen üzerinde durmak, fen dallarını geliştirmek şeklinde bir düşünce yok.

R.H.: Evet ve fennin de tıp olsun başka bir şey olsun daha ziyade tatbikata dönük kısmı. Asıl ilmi araştırma zihniyeti fizik, fen, kimya.

— Bunun gereğini siz düşünüyorsunuz, ama hükümet politikası olarak, laf olarak da söylense, fen alanında gelişme yapacağız, oraya ağırlık vereceğiz şeklinde bir formülasyon var mıydı?

---

79 Albert Malche (1876-1956). 1932 yılında Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelerek 1933 Üniversite Reformu'nun temelini teşkil eden raporu kaleme alan İsviçreli pedagog ve siyasetçi.

80 Fritz Neumark (1900-1991). 1936-1952 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmış, Türkiye'de gelir vergisi yasalarının hazırlanmasında etkin rol oynamış Alman iktisatçı.

R.H.: Yok zannedersem.

— *Yani her şey tamamen Profesör Malche'a ihale edildi ve o da istediği şekilde geliştirdi bu işi.*

R.H.: Üstelik bir edebiyatçı olarak. Bizim fizik ve kimyada getirttiğimiz hocalar uzun müddet bir araştırma hayatının tesisi için en ufak bir gayret göstermek şöyle dursun, engellemek için ellerinden geleni yaptılar.

— *Bu kişiler politika olmadan, araştırma politikası olmadan, rasgele seçilmiş insanlardı. Dolayısıyla kendi memleketinde fazla tutunamayan, zaten araştırma yapmayan insanlar burada bazı mevkilere geldiler. Sorunların sebebi buydu galiba.*

R.H.: Tabii, tabii. Sonra talimat da varmış. Hangi mecmuada okudum hatırlayamıyorum, buraya gelen Almanları "Türkleri hiçbir zaman yardımcıdan yukarı çıkarmayacaksınız. Müstakil iş yapma kanaatini onlarda uyandırmayacaksınız. Daima başlarında bir şefle idare edilmeye muhtaç olduklarına inanacaklar," diye.

— *Bunu nerede okudunuz?*

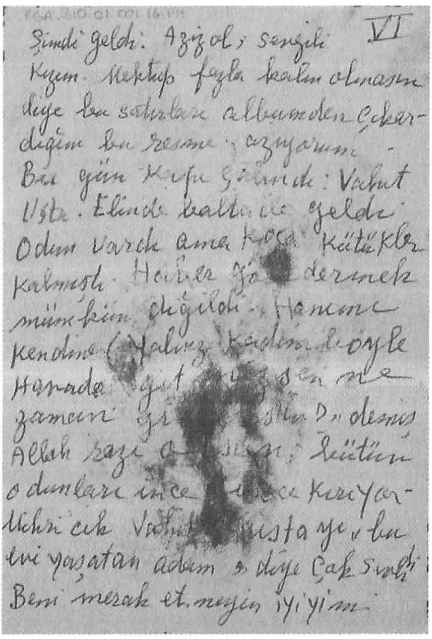
R.H.: Sıhhiye Vekâleti'nin kütüphanesinde. Orası o kadar zengindir ki, ama hiç kimse uğramaz, hiç kimse. Ben meraklıydım, karıştırırken gördüm. Bu mektubu biri yazmıştı, Sıhhiye Vekâleti müsteşarı mı biri, bu talimat eline geçmiş, o yazmıştı; orada okudum.

— *Zaman içerisinde geriye gidersek bütün bulunduğunuz müesseselerde, İstanbul Üniversitesi'nde, Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde, Eczacılık Okulu'nda ve Teknik Üniversite'de kütüphanelerin durumu nasıldı, kimya mecmuaları gelir miydi?*

R.H.: Benim gördüğüm kimyada mecmua diye hiçbir fikirleri olmamış. Birtakım kitaplar ve kolej kitapları, yani yabancı dillerden olan, İngilizce pek çok kolej kitapları vardı; hatta bir tek periyodiğe rastlamadım. Israrım üzerine ilk defa *Chemical Abstract*'a abone oldular.

Muhtemelen 1930'lu yılların ortalarında İstanbul'da çekilen bu fotoğrafın arkasını Remziye Hisar yıllar sonra mektup kâğıdı olarak kullanacaktır.

Şimdi geldi: Azizol; sevgili VI
Kızım. Mektup fazla kalın olmasın
diye bu satırları albümden çekar-
diğim bu resme yazıyorum.
Bu gün kapıyı Şimdi: Vahut
Usta. Elinde kalfa ile geldi.
Odun vardı ama [illegible] kütükler
kalmıştı. Hemen [illegible] derinek
mümkün değildi. Hanımı
kendine [illegible] yalnız kadın [illegible] böyle
Harada [illegible] sen me
zamanı [illegible] dedim
Allah [illegible]; Şüphesiz
o dumanı [illegible] kesiyor-
lardı cik Vahut [illegible] usta ye bu
evi yaşatan adam o deyip çak sinirli
Beni mesak et. meşgul iyi yim

Remziye Hisar'ın, kızı Deha Gürsey Owen'a yukarıdaki fotoğrafın arkasına yazdığı mektubu.

— Teknik Üniversite'de mi?

R.H.: Teknik Üniversite'nin kütüphanesinde. Ben de şahsen kendim 1929'dan beri *Bulletin de la Société chimique*'e abone olduğum için dışarıda kendi mevzuumda yapılmış olan şeylerden haberdar olabiliyordum.

— Buna şahsen abone olmanız kolay mıydı?

R.H.: Abonelik için de çok güçlüklerle karşılaşıyordum. Hükümet abone olunmasına müsaade ediyordu, fakat *Société Chimique* bana gönderdiği mektuplarda abone bedeli diye yazmıyor, bunu aidat, Kimya Cemiyeti'ne mensup olmanın aidatı diye yazdığı için maliye de bana müsaade vermiyor, parayı gönderemiyordum. Bu parayı göndermek için çok güçlükler çekiyor, kitap getirten kitapçılara yalvarıyorum, onlar kendi adlarına göndertiyordu. Ayrılana kadar bu ıstıraplı hayatım devam etti. 73'te tekaüt[81] olduktan sonra da artık *Bulletin*'e abone olmaktan vazgeçtim.

— Abone ücreti o zaman sizin Türkiye'deki maaşınızla rahatça ödeyebileceğiniz bir şey miydi?

R.H.: Evet, o zaman fazla değildi, yani verebiliyordum. 200 frank mıydı ne.

— Problem tamamen kırtasiye.

R.H.: Kırtasiye meselesiydi. Bütün *Bulletin de la Société chimique*'lerim tamamdı, harpten sonra hele, otuz senelik koleksiyonum tamamdı. Ayrıldıktan sonra Teknik Üniversite analitik kimya kürsüsüne bunu hediye ettim.

— Şimdi neler hissediyorsunuz? Ne düşünüyorsunuz?

R.H.: Şimdi o kadar çok şeyi unutmuşum ki şaşıyorum. Kafam nasıl durmuş, sanki bütün o bilgiler... Çok meraklıydım, çok okurdum... Yani unuttum, artık her şeyleri unuttum. Mihri'nin ölümü... kafamda cehl-i mutlak oldu. Yani sanki ben değilim bütün bunları bilen, çalışan, uğraşan hiç. İşte böyle... Bitti, doktora moktora derken. Neyse

81 Emekli.

hamdolsun kendi yapamadıklarımı ona yakın ölçüde Feza yapıyor. E, Deha da öyle, milletlerarası psikoloji cemiyetinde tek Türk aza galiba. Dehacık da iyi. Ben de böyle Dıral Dede'nin düdüğü gibi yalnız...

Bibliyografya[82]

Prof. Dr. Remziye Hisar (1902-1992)

1902'de Üsküp'te doğmuştur. Çapa Kız Muallim Mektebi'nden 1919 yılında mezun olduktan sonra İstanbul Darülfünunu Kimya Bölümü'ne kaydolmuştur. 1-2 ay buraya devam ettikten sonra öğretmenlik yapmak üzere Bakü'ye gitmiştir. Burada bir sene kaldıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve 1922'de Adana Dârülmuallimatı'na öğretmen olarak tayin edilmiştir. 1923-1924 devresinde girdiği Paris Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1926'da *Chimie Appliquée* ve *Chimie Génerale*, 1927'de *Chimie Biologie*, 1928'de *Physique Générale* sertifikalarını aldıktan sonra 1929'da doktoraya başlamıştır. Ancak Vekâlet'in kendisini geri çağırması üzerine doktorasını tamamlaması ancak ikinci defa gittikten sonra 1933'te mümkün olmuştur. Doktorasını Paul Pascal ile yapmıştır. 1933'te Fen Fakültesi Umûmi Kimya doçentliğine tayin olunmuş, ancak 1936 yılında Prof. Arndt ile aralarındaki anlaşmazlık sonucu üniversiteden ayrılmıştır. 1936-1942 seneleri arasında Ankara Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü Farmakodinami Şubesi kimya mütehassıslığında bulunmuş, 1942'de doçentlik imtihanını

82 Sevtap İshakoğlu Kadıoğlu, "İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)", İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 4106, İstanbul 1998, s. 256-258.

vererek Eczacı Okulu Analitik Kimya ve Toksikoloji doçentliğine getirilmiş, 1947 senesinde İstanbul Teknik Üniversitesi Makina Fakültesi ve bilahare Maden Fakültesi kimya doçentliği vazifelerinde bulunmuştur. 1942-1947 seneleri arasında Eczacılık Okulu'nda haftada iki saatlik "Analitik Kimya" dersiyle, 1944-1945 senelerinde haftada iki saatlik "Farmasötik Kimya" ve yine haftada iki saatlik "Toksikoloji" derslerini vermiş ve laboratuvarlarını idare etmiştir. 1947-1957 seneleri arasında ilk önce Teknik Üniversite Maden Fakültesi'nde haftada iki saat "Yakacak Kimyası" ve üç saat laboratuvar, bilahare Maden Fakültesi'nde haftada altı saat laboratuvar tedrisatını yapmıştır. *Toksikoloji Notları* (İstanbul 1945, 160 s.) adlı telif bir eser neşretmiş, William C. McLewis'ten mufasssal *Fizikî Kimya* (İstanbul 1942, 500 s.) adlı eseri Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca 40 sayfalık *Analitik Laboratuvarı* adlı taşbasması bir eseri vardır.

1957'de Arndt'ın gitmesiyle Fen Fakültesi'nde bir profesörlük açılmış, Remziye Hisar bu kadroya Teknik Üniversite'den müracaat etmiştir. Fakat bu kadroya Baha Erdem tayin edilmiştir. Bunun üzerine Remziye Hisar Şura-yı Devlet'e müracaat etmiş ayrıca, Dekan Fahir Yeniçay aleyhine de dava açmıştır. Ancak 27 Mayıs 1960 ihtilalinde davalar düşmüştür.

1959 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi'nde kimya profesörü olmuştur. 1963-1973 tarihleri arasında aynı üniversitenin Kimya Fakültesi'nde analitik kimya kürsü başkanlığı yapmış ve 1973 tarihinde emekli olmuştur. Fransa Hükümeti tarafından kendisine 1956 yılında *Officer de l'Académie* nişanı verilmiştir.

1992'de İstanbul'da ölmüştür.

Yayınları

Mufassal Fiziki Kimya, Ankara 1942, 500 s., W. Lewis'in *Physical Chemistry* adlı eserinin tercümesi.

Toksikoloji Notları, İstanbul 1945, 160 s.

"Gıdai Zehirlenmelerde Latirizm", *Türk Hijyen ve Tecrübî Biyoloji Dergisi*. C. 9, Sayı 2, 1949.

"Sodium Hexametafosfatlar Üzerinde Araştırmalar", *İ.T.Ü. Bülteni*, 1, 1-12, 1949.

"Kristailize Sodium Hexametafosfatın Hazırlanması İçin Yeni Bir Metod Bulunduğuna ve Bu Polimerin Teşekkülünde Bir Kataliz Hadisesinin Mevcudiyetine Dair", *İ.T.Ü. Bülteni*, 3, 79-102, 1950.

"Parietaria affisinalis, (Yapışkan Otu Üzerine Araştırmalar)", *Türk Hijyen ve Tecrübi Biyoloji Dergisi*, C. XI, Sayı 2, 1951.

"Camımsı Sodium Metafosfatın Ferrik Hidratsol'unu Pıhtılaştırması Üzerinde İncelemeler", *Türk Hijyen ve Tecrübî Biyoloji Dergisi*, C. 11, Sayı 3, 1951.

"Sur une Nouvelle Méthode de Préparation Du metaphospate de Sodium et sur le Degré De Polymérisation du Sel Considére Comme le Triphosphate", *Bull. Soc. Chim.*, 1951. 806-809.

"Note sur Lévolution Thermique du Métaphosphate Insoluble de Madrell sec et Exempt Des Autres Polymères". *Bull. Soc. Chim.*, 1951. 881.

"Mahlep Üzerinde Bazı İncelemeler", *Türk Hijyen ve Tecrübî Biyoloji Dergisi*, C. XII, Sayı 3, 1952.

"Note sur la Décornposition des Halogénures Alcalines Sous l'Action du Métaphosphate de Sodium", *Bull. Soc. Chim.*, 1952. 308.

"Mémoire sur le Passage du Métaphosphate de Sodium à l'Hypophosphate au Sein du Mélange de Knorr", *Bull. Soc. Chim.*, 1953. 47-51.

"Note sur la Préparation de Pyrophosphate Neutre par Deux Procedés Différents à Part du Métaphosphate de Sodium", *Bull. Soc. Chim.*, 1953. 585-586.

"Note sur l'Isolement dun Composé Cristallisé trés Vessicant à par des Racines de Babini". *Bull. Soc. Chim.*. 1954, 33-34.

"Sur l'Action des Solutions Alcalines sur le Métaphosphate de Sodium et sur la Constitution des Cristaux Obtenus". *Bull. Soc. Chim.*, 1954, 1106-1110.

"Sur l'Identification des cristaux vésicants extraits des racines de Babine", *Bull. Soc. Chim.*, 1955, 307 (Robert Wolff ile birlikte).

"Sur la Décomposition Thermique des Halogénures Alcalines et alcalino-terreux sous l'Action des Métaphosphate", *Bull Soc. Chim.*, 1955. 916-918.

"Sur le Mécanisme de la Décomposition Thermique de l'Iodure de Sodium sous l'Action du Métaphosphate de Sodium", *Bull. Soc. Chim.*, 1955. 229-231.

"Sur la Décomposition Thermique des Sels de Sodium de Quelques Acides Oxygénes du Métaphosphate", *Bull. Soc. Chim.*, 1956. 1259-1262.

Metal Kimyası Dersleri I-II, İstanbul 1962, 1964. 100, 280 s.

Anorganik Kalitatif Analize Giriş, İstanbul 1969, 292 s.

Kaynaklar

İ.Ü. Rektörlüğü Zat İşleri Dosyaları.

Füsun Oralalp, "İlk Kadın Kimyacımız Remziye Hisar", *Bilim ve Teknik*, Sayı 333, Ağustos 1995, s. 56-63.

Görsel Kaynakça

16., 18., 19. ve 36. sayfalardaki görseller: Prof. Dr. Mehmet Ali Alpar'ın kişisel arşivi.

5., 11., 14., 22., 23., 35., 45., 52. ve 56. sayfalardaki görseller: Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi Feza Gürsey Koleksiyonu.

Bilim Akademisi Serisi - 1

Osman Hamdi'den sonra bu toprakların ilk doktoralı ismi... Üstelik bu çalışmasını Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde iki çocuklu yalnız bir anne olarak tamamlamış bir kadın... Türkiye'nin ilk kimyageri... 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra İstanbul Üniversitesi'nde göreve başlayan ülkenin ilk dört kadın doçentinden biri... Yaptığı çalışmalarla Türkiye'nin fen alanında Fransız *Légion d'honneur* nişanı verilen ilk akademisyeni... Bilim Akademisi Serisi bu sıra dışı ismin yaşamını kendi ağzından okuyabileceğiniz bir kitapla başlıyor: *Bilimin Öncü Kadını - Remziye Hisar.*

1992 yılındaki ölümünden kısa bir süre önce Remziye Hisar Anadoluhisarı'ndaki evinde (şimdi Bilim Akademisi Başkanı olan) M. Ali Alpar'a hayatını tüm yönleriyle anlattı. Henüz 18 yaşında gencecik bir kadınken öğretmenlik yapmak üzere 1920'lerde Bakü'ye uzanan yolculuğu; Kurtuluş Savaşı sırasında, 1922'de Adana Kız Öğretmen Okulu'nda yaptığı (Darülmuallimat) müdürlüğü; zorluklar ve yokluklar içinde yurtdışında gerçekleştirdiği doktora çalışması; ülkeye dönüşte her türlü imkânsızlığa ve engellere rağmen yaptığı bilimsel çalışmaları ve sonrasında gelen başarı ve ödülleri; 27 yıl beklenen profesörlük unvanı; kısacası mutlulukları, hüzünleri, hayal kırıkları ve tüm iniş çıkışlarıyla sıra dışı bir akademisyenin hayatıydı anlatılan.

bilimakademisi.org

sarkac.org

facebook.com/bilim.akademisi.turkiye

twitter.com/BilimAkademisi

twitter.com/sarkac_org

instagram.com/sarkac_org

9 786052 957356

9 TL